

ŽIDÉ V UHERSKÉM BRODĚ A KONEČNÉ ŘEŠENÍ ŽIDOVSKÉ OTÁZKY V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU NA MORAVSKO-SLOVENSKÉM POMEZÍ

Miroslava POLÁKOVÁ

Paneurópska vysoká škola v Bratislave
Fakulta masmédií
Ústav dizajnu médií
Tematínska 10
851 05 Bratislava
michal.polak@tiscali.cz

PALÁKOVÁ, Miroslava. Jews in Uherský Brod and final solution Solution of the Jewish question during the protectorate on the Moravian-Slovak border. In Uherský Brod, whose district boundary was several tens of kilometers, together with Slovakia, lived at the beginning of the Protectorate of about 600 Jews. Although about 50 people, who managed to emigrate legally, even so he remained the majority continue to live in the Jewish part of the city, which in year 1942 became a forcible refuge for forced nearly 3 thousand people benefiting Jewish faith in southeast Moravia. Some local Jews began from the spring of 1939 to work with the active resistance movement components, as with the Defense of the nation at converting across the Slovak border, as well as with the illegal Communist Party of Czechoslovakia, which they provide financial means. Anti-Semitism while steadily louder and living conditions in still worse. He was destroyed Jewish cemetery, and so was lit synagogue from the 18th century. In January 1943, pursuant to a subpoena 2,837 Jews arrived with 50 kg of luggage into the building of the local grammar school. From there the journey went in three groups after about 1,000 people on 23, 27 and 31. 1. 1943 by stairs to the nearby train station and then through Terezín to Auschwitz.

Klíčová slova: Židé; rasová diskriminace; odboj; antisemitismus; transport; genocida;

Keywords: Jews; racial discrimination; resistance; anti-semitism; transport; genocide;

Slovo na úvod

Po celá staletí v honbě za vlastním užitkem, za co největší prosperitou a mocí se lidstvo posunuje stále kupředu. Vzdělává se, avšak humanita se i přes rostoucí vědeckotechnický pokrok mnohdy stává pouhým klišé, bez náplně. Na počátku 21. století se mnohé humanitární organizace předhánějí v pomoci lidem v zemích postižených živelnými pohromami či válečnými konflikty. Evropou procházejí stíny migrantů, mění se tam či onde v realitu. Strach z terorismu, nejistota

spojená s příchodem vyznavačů jiné kultury rozděluje názorově běžné občany i vládní politiky.

Lidé jsou stále stejní jako před sto i tisíci lety, žijí v obavách o své rodiny a majetky, ale jsou zároveň i pyšní a pomstychtiví a zejména nepoučitelní. Terčem útoku v Evropě byly po dobu téměř 2 000 let Židé. Do konce 18. století vadilo, že židovské obyvatelstvo bylo jiné a v mnoha věcech se odlišovalo od křesťanského světa, od doby Josefa II., kdy dochází k postupnému zrovnoprávňování, nastal nový problém. Židé se přizpůsobovali a dovolovali si „být stejní“. Panovníky či majiteli panství byli čas od času v důsledku finanční prosperity trpěni, lidmi v okolí povětšinou nenáviděni. Jedinci měli to, co neměli ostatní. Majetek. Ne jinak tomu bylo i v někdejší královské městě Uherském Brodě, v němž se poměrně silná židovská komunita udržela až do začátku roku 1943. Její následný tragický úděl se podobal osudu šesti milionů lidí stejného náboženského vyznání.

Téměř 700 let existence židovské komunity v Uherském Brodě bylo poznamenáno obdobími vzestupů a těžkých pádů. Ten nejhorší a zároveň poslední přišel v lednu 1943. Životem židovské komunity v průběhu staletí se ve svých studiích či knihách zabývá např. J. Kučera v knize *Paměti král. města Uherského Brodu*, která vyšla v Brně 1903, A. Chytil *O židech moravských*, Brno [1910], T. Pěkný *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, vyšlo v Praze 1993, kapitola J. Bartoše *Uherský Brod v době nacistické okupace*. In: Zemek, M. a kol.: *Uherský Brod*. Brno 1972, dále J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl v rozsáhlé publikaci *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, v diplomové práci z roku 1994 R. Bartečková pod názvem *Hospodářská a společenská aktivita Židů v Uherském Brodě ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století* a J. Matějíčková v roce 1993 v práci *Holocaust uherskobrodských Židů v letech 1939–1943*. Cenná je vzpomínková kniha Maxe Mannheimera, vydaná v Mnichově v roce 1986 pod názvem: *Vzpomínky*. Nikdy však nebylo provedeno samostatné bádání rovněž v oblasti zapojení uherskobrodských Židů či Židů z okresu Uherský Brod do protinacistického odboje. Touto skutečností se předložená studie zabývá vůbec poprvé. Autorka využila vedle množství archivních materiálů i osobních rozhovorů, sepsaných výpovědí a doposud nezveřejněných nahrávek rozhovorů s přímými účastníky odsunu Židů z Uherskobrodsko. Cílem této studie není tedy postihnout dopodrobna život židovské komunity ve městě, nýbrž zaměřeni na tu činnost jejich příslušníků, o které se doposud nikde nepsalo a která byla spojená s účinným protifašistickým odbojem v první fázi II. světové války.

Židovská komunita v Uherském Brodě od 13. století do 30. let 20. století

Předpokládá se, že první Židé přišli do okolí Uherského Brodu kolem roku 1270, přičemž větší přistěhovalecká vlna byla zaznamenána na počátku 14. století z Vídně. Nejstarší písemná zmínka o Židech je až v listině z roku 1470. To byli ještě usazení před hradbami města, na jihovýchod od tehdejší Nivnické brány. Až po roce 1506, po převedení města na poddanské, povolil Jetřich z Kunovic v roce 1560 čtyřem Židům usadit se přímo ve městě v dnešní ulici Bří Lužů. Židovská komunita, která se orientovala hlavně na obchod, měla svoje domy od 17. století v jihovýchodní části centrálního města, poté co odešli lutheráni a příslušníci

Jednoty bratrské. V roce 1671 již vlastnila 73 domů. V roce 1686 se obyvatelstvo židovského původu pod nátlakem, na základě tzv. transakce, nastěhovalo do jihovýchodní části hrazeného města. Domy, které obývali jinde, byli nuceni prodat a žít pouze v oblasti jim vymezené. Tak se vytvořilo uherskobrodské ghetto, které se udrželo až do období protektorátu.¹

V první polovině 19. století patřili uherskobrodští Židé k největším městským komunitám na Moravě. V roce 1843 dosáhl počet židovských rodin čísla 162 a od té doby jich začalo v evidenci ubývat, takže roku 1869 se počet snížil na 128 a v roce 1910 na 126. Příčinou byl z velké části poměrně negativní postoj obyvatelstva k jejich podnikatelské i náboženské činnosti.² Zatímco v roce 1843 tvořili 34 % všech obyvatel, v roce 1900 pouze 16%. Mnoho uherskobrodských Židů bydlelo v tzv. židovně ve velmi nuzných ekonomických podmínkách. Nelze hovořit o velkém blahobytu, jak se někdy tradovalo. V rukou Židů v Uherském Brodě ale přetrvávala mimo jiné převážně výroba alkoholu, což vyvolávalo nevráživost některých obyvatel. Citelné averzi odpovídá i text z brožurky zřejmě z roku 1910, vydané vlastním nákladem autora, kde je zaznamenána silná nenávisť vůči podnikání židovských obchodníků na celé Moravě včetně Uherského Brodu, kde Židé významnou měrou zasahovali do ekonomického růstu města: „Uherskobrodsko, Ostrožsko, Strážnicko, Hodoňsko, Břeclavsko, Kyjovsko, Ždánsko, Hustopečsko i Klobucko u Brna jest dosud ničím a nikým neporušenou a neotřesenou doménou židovských kořalečníků. A je jich zde věru požehnáno. V Uh. Brodě kořalen přibývá, místo aby jich ubývalo.“³

Po zrodu Československé republiky vznikl ve městě 6. listopadu 1918 Židovský národní výbor, který se věnoval výhradně židovským záležitostem v oblasti náboženské, právní i v podnikání. Tehdy propukly antisemitské nepokoje a Židé žádali městskou radu o ochranu majetku.⁴ K násilnostem naštěstí nedošlo. Na základě vládního nařízení skončila 2. června 1919 samostatná židovská politická obec. Svůj nemovitý obecní majetek proto podstoupili vlastní obci náboženské, jejíž existenci nezvratně poznamenal rok 1939.⁵ Útoky na židovskou menšinu v Uherském Brodě přesto nebraly konce. Hledaly se jakékoliv záminky, které navenek spojovala i euforie nového českého vlastenectví. Z toho důvodu v květnu 1919 byli Židé veřejně vyzváni, aby přestali „němčiti“, poněvadž jsou občany Československa, a začali mluvit česky.⁶ Tou dobou již počet Židů ve městě

¹ KUČERA, J. Paměti král. města Uherského Brodu. Brno 1903, s. 224. PĚKNÝ, T. Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha 1993, s. 38. BARTEČKOVÁ, R. Hospodářská a společenská aktivity Židů v Uherském Brodě ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Diplomová práce FF UP, Olomouc 1994, s. 7, 10, 12, 14–15.

² BARTEČKOVÁ, ref. 1, s. 54.

³ CHYTIL, A. O židech moravských. Brno [1910], s. 42, 45.

⁴ Státní okresní archiv Uherské Hradiště, archiv Muzea JAK Uherský Brod (dále jen SOKA UH, AM UB), Kronika města Uherský Brod 1918–1932, s. 13, 19.

⁵ BARTEČKOVÁ, ref. 1, s. 31–32.

⁶ (SOKA UH, AM UB, Kronika města Uherský Brod 1918–1932, s. 27.) Na p. o. Uh. Hradiště se k německé národnosti v roce 1930 hlásilo přes 900 lidí, na p. o. Uh. Brod to bylo jen 179, a to převážně Židé. (BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Ostrava 1982, s. 28, 113.)

značně klesal, neboť se zde mnozí necítili nejlépe. Uvědomovali si, že jim není společnost příliš nakloněna. V roce 1930 se počet Židů ve městě ustálil na 8%.

Rasová diskriminace a vstup jednotlivců do odboje v období od března do září 1939

Po záboru Sudet se počet židovského obyvatelstva ve městě opět zvyšoval. Z Nového Jičína se 27. ledna 1939 přestěhovala do Uherského Brodu rodina Mannheimerova.⁷ (Foto č. 1) – rodina Mannheimerova) Jeden ze synů, absolvent obchodní akademie Max Mannheimer, si do svých záznamů o příjezdu do města napsal: „27. ledna 1939 opouštíme náš dům v Novém Jičíně s nadějí, že v neobsazené části Československa budeme moci žít beze strachu. (...) O několik týdnů později prožívám znovu vstup německých vojsk. Je to týž obrázek jako před čtyřmi měsíci v Novém Jičíně. Veřejné budovy jsou ověšeny prapory s hákovými kříži. Motocykly s postranními vozíky stojí na náměstí v jedné řadě – auta naproti nim. Z Masarykova náměstí, kde bydlíme, se přes noc stává náměstí Adolfa Hitlera. Jen to novojičínské nadšení chybí. V Uherském Brodě žije málo německých rodin. Hitlerovské jednotky jsou tak trochu zklamány, ale rozdíl je zřetelný: pohraniční oblasti ‚osvobozovaly‘, zatímco zde se české obyvatelstvo cítí ‚obsazeno‘. S výjimkou několika českých fašistů.“⁸

Obr. 1: Rodina Mannheimerova. Ve druhé řadě zleva synové Edgar, Erich, Max, Ernst. Vpředu mezi oběma rodiči, Jakobem a Margarethou, sedí nejmladší dcera Kateřina. Foto 1938. (Soukromý archiv Maxe Mannheimera, Haar, Německo)

⁷ Jakob Leib Mannheimer (nar. 24. 5. 1888), původem od polského Krakova, byl majitelem velkoobchodu s čokoládou a jinými výrobky v Novém Jičíně. Během Křišťálové noci byl vzat do vazby a po třech týdnech propuštěn s příkazem vystěhovat se do osmi dnů z území Říše. Jeho manželka Margaretha (nar. 4. 4. 1893), rozená Gelbová, pocházela ze čtrnácti sourozenců z Uh. Brodu, a proto se sem rodina s pěti dětmi odstěhovala. Bydleli ve dvoupokojovém bytě s obytnou kuchyní na Masarykově náměstí č. p. 165, který vlastnila rodina Schönhauserová. V domě se nacházelo sklenářství a zároveň kadeřnictví. Vzpomínky na Uh. Brod sepsal nejstarší syn Max (nar. 6. 2. 1920). Jeho mladší sourozenci se jmenovali Erich (nar. 15. 5. 1921), Arnošt (nar. 10. 12. 1923) a Edgar (nar. 23. 12. 1925). Nejmladší ze sourozenců byla Kateřina (nar. 2. 7. 1927), která se po příchodu do Uh. Brodu začala učit kadeřnicí v domě, ve kterém bydleli. Všechny děti se narodily v Novém Jičíně. (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013.)

⁸ MANNHEIMER, M. Vzpomínky. München 1986, s. 16, 22–23.

Krátce po vstupu Němců na území protektorátu v březnu 1939 přednesl prezident Hácha v rozhlase projev stále plný očekávání. „*Osud národa je prý v dobrých rukou. Pod německou nadoládou dosáhne český národ velkého rozkvětu. Na závěr vyzval lid ke společné poctivé a tvořivé práci.*“⁹ Již tehdy Háchovi nikdo příliš nevěřil, ale stále zbývala příslušníkům židovské rasy, která se hlásila převážně k české národnosti, jakási byt' vzdalující se naděje, že zachování klidu a jakéhosi druhu pokory, která doprovázela židovský národ po staletí, je vyvede bez velkého utrpení z nastávající těžké doby. Hned následující dny však začaly nabírat kurs směrem ke genocidě, jakou si do té doby nedokázal nikdo ani jen představit.

Na počátku okupace v Uherském Brodě bydlelo přes šest stovek Židů.¹⁰ Tvrdě začali pociťovat hrubý antisemitismus. Šlo povětšinou o závist méně majetných lidí. Podle celoprotektorátního rozhodnutí se po 17. březnu 1939 židovští lékaři a advokáti nevyhnuli ukončení své dosavadní praxe.¹¹ Židovské obchody v Uherském Brodě musely být hned od 20. března viditelně označeny nápisy *Jüdisches Geschäft*, Židovský obchod.¹² Někteří svůj majetek tajně rozdávali, snad i ve víře, že se s ním po válce setkají.¹³ Důležité diskriminační nařízení o opatření židovského majetku vydal 21. června 1939 říšský protektor Neurath. Ještě před konečným řešením židovské otázky jednou z možností jak se zachránit bylo vystěhovalectví.¹⁴ Emigraci co největšího počtu Židů v prvních měsících nacistické úřady dokonce podporovaly. Vyžadovaly ovšem zanechání podstatné části majetku a samozřejmě zaplacení vysokého poplatku.¹⁵

Po 1. září 1939 bylo vystěhování stále obtížnější. Z Uherského Brodu se v roce 1939 zachránilo legálním či ilegálním odchodem do ciziny na padesát osob.¹⁶ V celém pohraničním prostoru vznikaly pro případné opuštění území ilegální

⁹ LEIKERT, J. Černý pátek sedmnáctého listopadu. UK Praha 2001, s. 28.

¹⁰ BARTOŠ, J. Uherský Brod v době nacistické okupace. In ZEMEK, M. a kol. Uherský Brod. Brno 1972, s. 269.

¹¹ GEBHART, J. – KUKLÍK, J. Velké dějiny Zemí koruny české. Svazek XV.a. Praha 2006, s. 193.

¹² KAPSA, A. Uherskobrodská farnost ve XX. století. Uherský Brod 2005, s. 66.

¹³ „Obyčejní lidé židovským rodinám spíš posluhovali. Každá práce a koruna byly i tenkrát dobré. Jejich ‚vytřídění‘ jsme nechápali, i když co s nimi bude, mnozí asi tušili. Styk s nimi jsme se snažili zachovat, i když byli později viditelně označeni. Ti, jimi okradení, vykořisťovaní, jim odsun přáli, ostatní, zvláště s nimi spolupracující, je litovali jako svých příbuzných. Bohatí Židé byli informovanější nebo chytrější. Například manželé lékaři Schönovi (prakt. lékař a zubařka, bytem na ulici Komenského 131) se nechali odvézt neznámo kam a na zpáteční cestu věnovali auto svému řidiči. Nakonec vycestovali do Palestiny.“ (Z rozhovoru autorky textu s Rudolfem Geislerem (nar. 22. 9. 1931 v Uh. Brodě), bytem Litvínov, dříve Uh. Brod, Komenského č. p. 131, v Uh. Brodě v květnu 1997.) Autor vzpomínky Rudolf Geisler zemřel 6. 5. 2014 v Litvínově.

¹⁴ V červenci 1939 byla v Praze zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví, která měla pobočku nejprve v Moravské Ostravě a v Brně. Rovněž došlo ke zrušení Židovských náboženských obcí a do roku 1942 byly ponechány po jedné v obvodu oberlandratu v Brně, Olomouci, Ostravě, Jihlavě a Zlíně. (BARTOŠ, J. Život v protektorátu. In BARTOŠ, J. – TRAPL, M. Svobodný stát a okupace. Dějiny Moravy 4. Vlastivěda Moravská. Země a lid, NŘ sv. 9. Brno 2004, s. 203.)

¹⁵ GEBHART – KUKLÍK, ref. 11, s. 193–194.

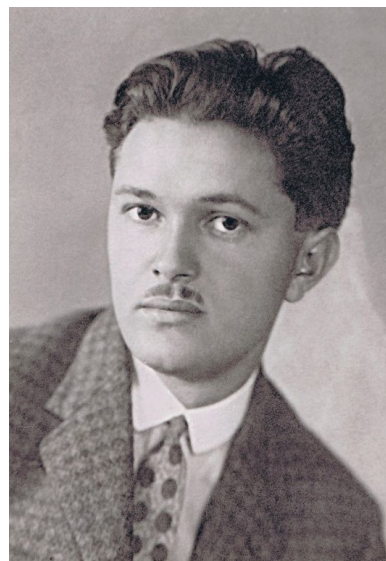
¹⁶ (BARTOŠ, ref. 10, s. 268.) V roce 1939 se legálně vystěhovalo z protektorátu 19 016 Židů a v roce 1941 to bylo pouhých 535. Do roku 1943 se stačilo touto cestou vystěhovat dohromady 26 093 Židů. (GEBHART – KUKLÍK, ref. 11, s. 194, 198.)

převáděcí kanály. Ze Slovenska se někteří uprchlíci dostali přes Maďarsko a Turecko až do Palestiny.

Živitelé rodin, kteří od počátku okupace čelili rasistickým útokům, se snažili se svými rodinami pokorně přežívat. Přesto se našli takoví, kteří ze svých prostředků podporovali odboj ponejvíce prostřednictvím Obrany národa.¹⁷ Několik mladých Židů se zaměřilo na pomoc při převádění přes hranice. Jiní měli v úmyslu vstoupit po zkušenostech do zahraničního odboje.

Životní příběhy několika Židů, kteří prošli uherskobrodským ghettem, jsou dokladem velké odvahy a statečnosti.

V pohraniční vesnici Strání se utvořila celá převaděčská skupina kolem Žida Vítězslava Klímy-Kiena.¹⁸ (foto č. 2 – Klíma) Koncem března 1939 za Vítězslavem Klímou přišel předseda Důchodkového kontrolního úřadu v Uherském Brodě Josef Vitoul a s ním i František Pavelčík

Obr. 2: Vítězslav Klíma-Kien ze Strání, převaděč.
(Soukromý archiv MUDr. Ing. Pavla Klímy, Schoten, Belgie)

z Vlčnova. Požádali ho o spolupráci s Obranou národa.¹⁹ Potřebovali zajistit úkryty a podmínky k převádění přes hranice ve Strání-Květné. Krátce nato začali přicházet první klienti. Téhož roku úřady odebraly Klímovi živnostenské oprávnění na pálenici a v roce 1940 i na hostinec. U Klímů byly časté domovní prohlídky a navíc se posléze v části jejich velkého domu ubytovala německá

¹⁷ Obrana národa byla celoprotektorátní odbojová organizace, která se začala vytvářet hned po okupaci v březnu 1939. Jejím cílem bylo vyvolat celonárodní povstání a obnovit Československo v předmnichovských hranicích s pomocí západních velmocí. Základ tvořila generalita čs. armády, která se dostala do likvidace. Podnět k jejímu založení vzešel od tzv. Rady starších, kterou tvořili generálové J. Bílý, S. Vojtechovský, A. Eliáš a H. Vojta, a z porad, které proběhly po 20. 3. 1939 mezi gen. Bílým, Vojtechovským a Sergejem Ingrem. (KOL. AUT. Český antifašismus a odboj. Praha 1988, slovníková příručka, s. 268-269.)

¹⁸ Vítězslav Klíma-Kien (nar. 15. 10. 1905 ve Strání) pocházel ze čtyř sourozenců židovské rodiny Alfreda Kiena (1873-1939), přistěhovaného do Strání z Uh. Ostrohu. Matka Cecilie, rozená Fuchsová, zemřela už 8. 2. 1912 ve věku 32 let. Nejstarší dcera Marta byla za války i se svými dvěma dětmi upálena ve stodole. Druhá dcera Irena zahynula v roce 1944 v Osvětimi a starší syn Bertl podlehл nemoci ještě před válkou. Alfred Kien byl jediným vlastníkem zemědělské usedlosti, hostince a palírny č. p. 15, 16. Ve dvanácti letech Vítězslav onemocněl na plicní chorobu a léčil se v Rakousku. Do obecné a reálné školy chodil v Uh. Brodě a posléze navštěvoval v Brně obchodní školu. Rok pobýval na praxi ve Slezsku v továrně na zpracování ovoce, a jelikož otec onemocněl, vrátil se v roce 1927 domů. Společně vyráběli ovocné šťávy a vedli pálenici. V roce 1936 se oženil s Oldřiškou Polcarovou, dcerou obchodníka z Dřevohostic, která přišla do Strání jako učitelka. V roce 1938 odkoupil zadlužený majetek a převzal živnost po otci, který v následujícím roce zemřel. Ve stejném roce se nechal pokřtít a přestoupil k římskokatolické církvi. Měl dva syny, Petra (nar. 15. 11. 1937) a Pavla (nar. 11. 7. 1939). V roce 1947 k nim přibyla ještě dcera Jana (nar. 26. 4. 1947), provdaná Grebíková. Všichni sourozenci se narodili ve Zlíně. (Z rozhovoru autorky textu s Janou Grebíkovou a MUDr. Ing. Pavlem Klímou ve Strání v únoru 2013. Soukromý archiv MUDr. Ing. Pavla Klímy, Schoten. Zápis o výpovědi sepsaný dne 12. 9. 1951 v krajské soudní věznici v Uh. Hradišti pod č. j. 2527/P02-51. S vlastnoručním podpisem Vítězslava Klímy.)

¹⁹ Podle Klímových pamětí je uvedena Obrana národa jako skupina kolem generála Aloise Eliáše.

pohraniční stráž. Klímovými spolupracovníky ve Strání se od počátku stali Josef Kohn, František Neškera, Ondřej Jankových, Martin Janovský a jeho strýc František Janovský, ze Šancí pak Rudolf Krasnec a z obce Korytná, ležící přes kopec od Strání, Josef Šoták. I když se nikdy nepodaří stanovit přesný počet převedených osob, odhadem jich bylo, jak sám Vítězslav Klíma po válce uvedl, kolem stovky.²⁰

Ve vesnici Březová se do převádění uprchlíků na Slovensko zapojil místní řezník, majitel hostince a obchodu se smíšeným zbožím Zikmund Weiss.²¹ Jeho manželka Erna byla mladší sestrou Margarethy Mannheimerové, která se v roce 1939 i s rodinou vrátila z Nového Jičína do Uherského Brodu.²²

Zatímco její syn Max Mannheimer se věnoval spíše intelektuálním záležitostem, i když pracoval nejprve pár měsíců u Rudolfa Holze v obchodě s kořením a od léta 1939 u silnic, mladšího syna Ericha,²³ vyučeného kuchaře, zaměstnal v Uherském Brodě ve svém hotelu Leo Smetana na č. p. 885. Tím se Erich za několik let dostal do situace, která ho stála život. Z hotelu Smetana odváděl zákazníky, chystající se překročit hranice, obchodník Vítězslav Roth,²⁴ přezdívaný Dzigo, jehož žena Erna v hotelu později pracovala jako kuchařka spolu s Erichem Mannheimerem.

Vítězslav Roth zásoboval v Uherském Brodě všechny velké restaurace. Hned na jaře 1939 využil svých obchodních známostí, aby mohl co nejlépe pomáhat při převádění na Slovensko. Ve Strání oslovil svého kamaráda Jana Guryču, který s ním navázal úzkou spoluprací. Pro návštěvníky Uherského Brodu směřující dále na východ se místem krátkodobého pobytu stala stará židovská škola. Ne vždy se zdály podmínky k odchodu příznivé, a tak se občas museli „návštěvníci“ zdržet ve škole až tři dny. Někdy jich bylo najednou až osmnáct. Na jejich

²⁰ Národní archiv Praha, fond Ústřední výbor Svazu protifašistických bojovníků (dále jen NA Praha, ÚV SPB), KLÍMA, V. Paměti. Paměti č. 1600 Vítězslav Klíma-Kien. Paměti byly sepsány 10. 2. 1971 ve Strání č. p. 16.

²¹ Zikmund Weiss (nar. 1. 6. 1896 v Olšovci, dnes součást Březové) se narodil v obchodnické rodině, jejíž jméno se v Olšovci uvádí již ve druhé polovině 19. století. Majetek rodiny zahrnoval obchod a hospodu s palírnou. Zikmund Weiss byl posledním majitelem a za převádění ho věznili v Kounicových kolejích v Brně, kde 5. 5. 1943 zemřel na srdeční mrtvici. Manželka Erna (nar. 19. 9. 1904) se dvěma dětmi zahynuly v Osvětimi. Jeho matka Karolína (nar. 25. 11. 1872 v Olšovci) zemřela na konci roku 1942 ve sběrném táboře v Uh. Brodě. Josef Kukulka nesprávně uvádí, že Zikmund Weiss zemřel v Osvětimi spolu s rodinou jako oběť rasové perzekuce. Obdobně i Ludvík Burián mylně napsal, že Zikmunda Weisse popravili v Buchenwaldu. (KUKULKA, J. Vývoj obce po roce 1918 až do roku 1945. In KOL. AUT. Březová. Praha 1980, s. 63, 65, 77, 79. Srov. BURIÁN, L. A kdybych prošel celý svět, vás už nepotkám. Uherské Hradiště 1990, s. 86. Srov. VAŠEK, F. – ČERNÝ, V. – BŘEČKA, J. Místa zkropená krví. Brno 2015, s. 310.)

²² Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013.

²³ Erich Mannheimer se vyučil cukrářem ve Velké Bytči. Praxi nastoupil jako kuchař v Moravské Ostravě v hotelu Palace, jehož majiteli byli bratři Gronnerovi, kterým se podařilo posléze emigrovat do Palestiny. Erich se učil anglicky, neboť chtěl v budoucnu pracovat jako lodní kuchař. (Tamtéž.)

²⁴ Vítězslav Roth (nar. 22. 1. 1895 ve Vlachovicích), bytem Uh. Brod č. p. 810. Pocházel z početné rodiny jedenácti dětí a do Uh. Brodu přišel z Dubnice nad Váhom. Obchodoval s drůbeží, zvěřinou a rybami. S manželkou Ernou (nar. 11. 7. 1899 v Kyjově) měli dceru Eriku (nar. 10. 3. 1927 v Uh. Brodě). (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013 a s Růžnou Hanáčkovou (nar. 9. 6. 1950 ve Zlíně), vnučkou Erny Rothové, v Uh. Brodě dne 10. 3. 2015.)

zásobování dbali vyjma jiných i manželé Rothovi a mladý, teprve šestnáctiletý Josef Brammer.²⁵

Stejně jako Vítězslav Roth organizovali převádění z Uherského Brodu nebo na něj finančně přispívali další obchodníci, kupříkladu Viktor Schön,²⁶ Pavel Kortner, Ludvík, Alfred a Karel Märzovi.²⁷ Na odboji se podílelo vícero jednotlivců z židovských rodin, většinou ve formě peněžní podpory. To ještě netušili, že později bude po jejich zatčení u soudu stačit částka byt jenom 200 K k vynesení rozsudku trestu smrti.

Pokračování řešení židovské otázky v době od září 1939 do června 1941

Program antisemitismu v praxi nenechal na sebe dlouho čekat. Rovněž mezi židovským obyvatelstvem se našli takoví, kteří se už od počátku války jevíli Němcům jako nežádoucí. Od června 1939 uherskohradištské gestapo soustřeďovalo seznamy funkcionářů a veřejně činných osob. Mezi nimi se vyskytovali i Židé.

S vypuknutím války 1. září 1939 byli v Uherském Brodě někteří Židé zatčeni spolu s ostatními údajně jako rukojmí. Jednalo se o obchodníka Pavla Kortnera²⁸

²⁵ Soukromý archiv Růženy Hanáčkové, Uherský Brod. Kamerový záznam rozhovoru Zuzany Prudilové s Erikou Brammerovou v Uh. Brodě dne 28. 10. 1996.

²⁶ Viktor Schön (nar. 4. 11. 1890 v Uh. Brodě) provozoval lisování ovesných vloček. Na noční směny k němu chodil pracovat i Max Mannheimer. Viktor Schön byl popraven v roce 1942 v Buchenwaldu za převádění. (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013. BURIÁN, ref. 21, s. 86.)

²⁷ Ludvík (nar. 5. 8. 1886 v Uh. Brodě), Alfred (nar. 6. 11. 1890 v Uh. Brodě) a Karel (nar. 27. 2. 1921 v Uh. Hradišti) Märzovi. Jejich odbojová činnost v Obráně národa zůstala Němcům utajena. Všichni tři zahynuli v Osvětimi jako oběti rasové perzekuce. Do Terezína je z Uh. Brodu přepravil v roce 1943 poslední lednový transport. Zatímco Alfred odjel z Terezína do Osvětimi nejbližším transportem 1. 2. 1943, Ludvík a Karel až začátkem září 1943. (OV ČSBS UH, PAULE, O. Obrana národa na Uherskohradištsku. Uherské Hradiště 1993, strojopis, s. 187.)

²⁸ Pavel Kortner (nar. 22. 8. 1898 v Uh. Brodě), bytem Uh. Brod, Masarykovo náměstí č. p. 103. Byl synem Josefy Kohnové (1869–1934) a Karla Kohna (nar. 17. 3. 1864), potomka biblického rodu Kohenů, který zemřel předčasně 18. 9. 1909. Pavel Kohn, který přijal nové příjmení Kortner, zdědil firmu Heřman Kohn obchodující s železářským a smíšeným zbožím na Masarykově náměstí č. p. 103. Jeho děda Hermann Kohn (1829–1907) založil a provozoval tuto později velmi úspěšnou obchodní firmu s několika zahraničními filiálkami od roku 1856. V roce 1935 nechal jeho vnuk Pavel Kortner dům moderně přestavět ve funkcionalistickém stylu podle návrhu ing. Emanuela Hüttera. Původní jméno v názvu firmy zůstalo. V roce 1925 se Pavel Kortner oženil s Hertou Grünovou (nar. 20. 2. 1904 ve Vídni). Bratr Hertý Pavel Grün utekl v roce 1939 přes Jugoslávii do Anglie, kde později přejal jméno Green a zemřel zde 23. 9. 1984. Jeho první žena Ritza Grünová (nar. 19. 2. 1912 v Brně), rozená Lieblingová, i s pětiletým synem Michalem (nar. 18. 4. 1938) zahynuli v Osvětimi v roce 1943. Ritza měla původně odjet i se synem do Norska, avšak nepodařilo se jí zajistit včas vízum. Pavel Kortner měl s Hertou tři dcery, Věru (nar. 1927), Editu (nar. 1928) a Liu (nar. 1931). (Z rozhovoru autorky textu s Danielou Zandtovou (nar. 26. 1. 1983 v Sokolově), pravnučkou Pavla Kortnera, v Marburgu v únoru 2013.)

Obr. 3: Pavel Kortner, majitel železářství Heřman Kohn, člen ON v Uh. Brodě. (Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice)

a správce Schweigerova majetku²⁹ Leo Böcka.³⁰ V Uherském Hradišti Němci zajistili členy Obrany národa JUDr. Mojmíra Bychlera, z místní židovské obce majitele řeznictví Vítězslava Weila³¹ a s ním dalších pět osob.³²

Zatčení Pavla Kortnera, spojeného rovněž s Obranou národa, nebylo náhodné. (Foto č. 3 - Kortner) Jako majitel dobře prosperující železářské firmy Heřman Kohn posílal ještě před válkou peníze na výstavbu synagogy do Palestiny a také v letech 1936 až 1938 poskytl republice na její obranu částku přes 113 000 Kč. Od 15. března 1939 finančně podporoval formující se Obranu národa v Uherském Brodě, podílel se na vytváření převáděcích kanálů a byl veřejně činný jak v židovské obci, tak i ve městě. O jeho majetek se začalo zajímat speciální Sonderkommando na ochranu deviz. Již 23. srpna 1939 si vyžádalo od Moravské banky přehled jeho finanční situace, včetně pojistek.³³ Kortnerovo zadržení při akci Albrecht I proběhlo přímo na ulici. Během několika dnů

ho odvezli do Dachau a 27. září 1939 přemístili do Buchenwaldu.³⁴ Dva dny před

²⁹ Alois Schweiger (3. 7. 1859 – 2. 1. 1928) se narodil v Uh. Brodě. Začínal jako obchodník s nitěmi a galanterií. Čtrnáct let žil v Bombay a založil další filiálky v Rakousku a ve Švýcarsku. Zemřel bezdětný ve Vídni. Jeho majetek v částce kolem 29 milionů byl rozdělen mezi rodinu a město Uh. Brod. Podle závěti byla z městského podílu vytvořena tzv. Schweigerova nadace, ze které se vyplácely peníze na podporu chudých, vdov a sirotek bez rozdílu národnosti a náboženství. Schweigerův městský fond v hodnotě 11 milionů byl v březnu 1941 zabaven pouze pro německé účely. (RŮŽIČKA, V. Z doby okupace města Uh. Brodu. Hrst vzpomínek. Uherský Brod 1962. Uloženo v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě, knihovna sign. Bu 443, strojopis, s. 84. -es-: Pátrání po kontě Aloise Schweigra bylo uzavřeno. Brodský zpravodaj 2004, č. 25, prosinec, s. 3.)

³⁰ Leo Böck (nar. 31. 12. 1884 v Uh. Brodě) se svojí ženou Sidonií (nar. 12. 4. 1891) byli společně v představenstvu Schweigerovy nadace. Bydleli v moderním domě, který byl postaven v roce 1922 na místě Schweigerova rodného domu č. p. 883 a který se v roce 1931 stal sídlem nadace. (TOMEČEK, R. - GAZDÍK, J. - ZPURNÁ, A. Uherský Brod. Očima dobových fotografií, 1865–1945. Uherský Brod 2010, s. 347.)

³¹ Vítězslav Weil (nar. 23. 4. 1887 v Uh. Hradišti), bytem Uh. Hradiště, Švehlova č. p. 43. Jeho žena Elsa (nar. 24. 7. 1897 v Uh. Hradišti) odjela do Terezína z Uh. Brodu posledním lednovým transportem 1943. Počátkem září téhož roku byla deportována do Osvětimi, kde záhy zahynula. (BURIÁN, ref. 21, s. 58. OV ČSBS UH, PAULE, ref. 27, strojopis, s. 127, 239. KLENOVSKÝ, J. Historie a památky židovské komunity. In KOL. AUT. Uherské Hradiště. Uherské Hradiště 2007, s. 173, 183.)

³² Zatčení byli kolegové Vítězslava Weila z židovské obce, Max Munk, Josef Ziegler, Ludvík Berger, Vítězslav Morgenstern a ing. Weiss. (BURIÁN, L. Uherskohradištsko proti fašismu. Uherské Hradiště 1984, s. 41.)

³³ Soukromý archiv Petra Zandta, syna Věry Kortnerové, Kraslice. Oznámení Moravské banky pro Devisenschutz Sonderkommando v Brně ze dne 23. 8. 1939.

³⁴ Z rozhovoru autorky textu s Danielou Zandtovou v Marburgu v únoru 2013.

odjezdem do dalšího tábora přešel dom a jeho podnik do rukou nového majitele Antonína Mádra.³⁵

V Dachau a Buchenwaldu měl Kortner možnost psát manželce a prosit, aby mu posílala peníze. Doba jeho života v koncentračních táborech připomíná román o Kateřině Horowitzové, kdy Židé postupně přepisovali svůj majetek na německého velitele tábora. Podobným způsobem získávali Němci jmění i přes Hertu Kortnerovou. Finanční převody dokládají dopisy, ve kterých ještě v průběhu září a října jsou mimo jiné napsány instrukce k odjezdu jejich tří dcer mimo protektorát: „*Neměj o mne starosti, je mi dobře a jsem zcela zdráv. V myšlenkách jsem stále s Vámi a se steskem doufám na naše brzké setkání. Děti tedy pojedou pryč, tak si dokážu představit, že máte s jejich výbavou co dělat. Doufám, že je to pro jejich dobro a že si ve svém novém domově ponechají své rodiče v mysli. Jak rád bych je před odjezdem ještě jednou viděl, o tom raději nebudu ani psát. (...) Pokud není možné poslat peníze přes Národní banku, pošli je poštovní poukázkou, k tomu nepotřebuješ povolení. Myslím, že je to 15 až 20 říšských marek na adresu: P. K. Vězeň číslo D 35313, koncentrační tábor, blok 10, Buchenwald. Dále pošli mé staré zimní prádlo v balíčku s označením Povolená zásilka s šatstvem: 2 košile, dvoje spodní prádlo, 3 páry ponožek, 1 leoný svetr, 1 pár pletených rukavic, čelenku, 3 kapesníky a 1 starší učebnici angličtiny. (...) Věro, Dito, Lio! Milé děti, přeji Vám příjemnou cestu, buďte hodné a rozumné. Vzpomínejte svých rodičů a příbuzných. Tisíc pusinek, vše dobré ať Vás doprovází. Vám přeje Váš táta.*“³⁶ (Foto č. 4) – Dopis z 23. 10. 1939)

V památku nejstarší dcery Věry je poslední záznam od maminky z 1. října 1939 v Uherském Brodě. Na pozvání se všechny tři Kortnerovy dcery dostaly v říjnu 1939 do Norska.³⁷ Po jeho napadení na jaře 1940 byly děti převezeny do Švédska a odtud do Anglie. Tam se setkaly se svým strýcem Pavlem Greenem. Na rozdíl od svých rodičů se Věra, Edita a Lia Kortnerovy dožily konce války.

Těžká práce přivodila Pavlu Kortnerovi koncem června 1940 zranění pravé dolní končetiny. Postupující otrava krve mu nedovolila, aby mohl sám napsat domů. Poslední dopis ze 7. července, sepsaný v Buchenwaldu neznámým spoluvězněm špatnou němčinou, Pavel Kortner už jen podepsal. Cenzurovaná dopisnice se ani náznakem nezmiňuje o jeho špatném zdravotním stavu a dotýká se pouze finančních záležitostí. „*Peníze jsem v červnu dvakrát dostal. Prosím o další zásilky. Nedělej si starosti, pokud nebudu tento měsíc už psát.*“³⁸ Kortnerova žena Herta neměla po přečtení textu tušení, jaké ji čekají rodinné zvraty. Dne 9. července 1940 vystavili v Buchenwaldu úmrtní kartu na jméno Pavel Kortner. Oznámení o smrti manžela Hertu šokovalo a obratem do Buchenwaldu napsala. V dopise

³⁵ Antonín Mádr (nar. 30. 5. 1903 v Uh. Hradišti), soukromý úředník. Po válce byl Mimořádným lidovým soudem v Uh. Hradišti zproštěn viny. (VERBÍKOVÁ, L. Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště. Slovácko LIV, Uherské Hradiště 2013, s. 281.)

³⁶ Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice. Dopis Pavla Kortnera adresovaný Hertě Kortnerové, napsaný v Buchenwaldu dne 15. 10. 1939.

³⁷ O jejich příjezdu do Norska a dalších 31 židovských dětech, které byly tímto způsobem zachráněny z protektorátu, psal norský tisk 24. 10. 1939. (Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice.)

³⁸ Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice. Dopisnice Pavla Kortnera adresovaná manželce Hertě, napsaná v Buchenwaldu dne 7. 7. 1940.

Buchenwald bei Weimar, 23/10 1939.

Liebste Hansi, Kinder, Angehörige u. Mitlesende!

Tipnete mich mit Hansis Karte 13, Brief 5 u. Dées 11/8, wo entnehme, dass alle gesund sind u. wünsche, dass Ihr alle bei bestem Wohlbefinden sowie Gesundheit bewahrt u. meinerhalber unberührt bleibt, da gesund u. wohl auf bin. Danke für Sweater u. Handschuhe letztere aus 3erweite auch fente mich mit Coas Karte. Sendet mir falls nicht schon geschehen also bloss die ungefaltete Winterwärme, auch Geld der ersten Sendung erhalt u. falls Ihr insgesamt um 120 R.M. sendet so unterlasse weitere Geldsendungen. Schreibet wöchentlich von im Hause einmal, kurz, da nun die Luft gleich eingestellt wird u. können alle schreiben im Brief beilegen jedoch am Kopfbrief No 35313 anführen auch Namen. Lerne auch von den Anwesenden jenseit schreiben der Kürze halber. Danke für Rita's Mergens u. mirste von Antje (Robert) wieder verstanden wieder ob alles in Ordnung aber noch welche Belege nötig sind. Nun übergeben seid Ihr sicherlich über alles nötige informiert u. fere, dass Věda Lidas Gast, st u. Rudil bei uns. Schreibe gleich, ob die Kinder im abschbarer Zeit abreisen u. hallo sowie Philipp's Meinung. Sind von den Brüdern u. Nichten alle im Hause ^{war, macht Winterzeit} ~~ist bei Hansi und Hilary bei~~, danke auch dem Direktor u. allen Bekannten, sowie Spine von allen Kollegen an deren Angehörige u. Euch.

Überbringt Spine u. Kürze Euch stets bei Euch im Gedanken weilende

Gaul

Gaul Kortner
Nr 35313 D
Block 10
Buchenwald bei Weimar
Thüringen

Vera dite Lia!
Nid bravo u. folgrom u. runde
Separatjuni "tata"
Was schreibt Maria v.
Lesungen u. Radio haben hier.

Falls mein englisches Lehrbuch Marballe mit dem Wäsepaket beigelegt wurde sende als **Quittsache**. Karte der Kinder von Abfahrt eben erhalten wie weit halt Ihr sie bespelt. Much danke für Spine u. erwiedere herzlichst

Obr. 4: Dopis Paola Kortnera své rodině, napsaný v Buchenwaldu dne 23. 10. 1939.
(Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice)

sekretáře Lagerkommandanta Buchenwaldu z 20. července 1940 se píše: „Jako odpověď na Váš dopis ze dne 16. 7. 1940 Vám oznamujeme, že Váš manžel Pavel Kortner ... byl 27. 6. z důvodu zánětlivého zranění pravé končetiny přijat do zdravotnického zařízení. I když byl pacient důsledně ošetřen, zemřel dne 9. 7. 1940 na srdeční slabost přičiněnou všeobecnou otravou krve, která byla zapříčiněna flegmónou celé pravé dolní končetiny. Zde nacházející se pozůstalosti po zemřelém budou v příštích dnech zaslány na státní policejní stanici v Uh. Brodě, kde budou předány právně pozůstalým. O zaslání urny bylo informováno krematorium Buchenwald.“³⁹ Později za napomáhání odbojové činnosti, 16. dubna 1942, zatkli i Hertu Kortnerovou.⁴⁰ Zahynula v Osvětimi 22. října 1942.⁴¹ Život Pavla Kortnera a jeho rodiny byl svým pohnutým osudem jen jedním z několika set dalších lidských tragédií v Uherském Brodě.

Spolu s Pavlem Kortnerem 27. září 1939 převezli z Dachau do Buchenwaldu, taktéž 1. září zatčené, Leo Böcka a Vítězslava Weila. O jejich společném věznění vypovídají úryvky z dopisů, které začátkem roku 1940 Hertě Kortnerové adresoval manžel: „Nebojte se, já a mí kolegové jsme v pořádku...“ nebo, „... neboj se, pokud bych měl nouzi o peníze, mí kolegové mi půjčí.“ V jiném dopise píše: „Vyříd' pozdravy od mých kolegů jejich rodinám.“⁴² Leo Böcka popravili za účast v odboji v lednu 1943 v Osvětimi. Jeho žena Sidonie Böcková zemřela rovněž v Osvětimi v roce 1943. Vítězslav Weil byl umučen 30. ledna 1943 v Osvětimi.⁴³

Celý podzim 1939 se pro židovskou komunitu v Uherském Brodě nesl ve znamení restriktce jakékoliv osobní svobody. Druhého dne války vydaly úřady vyhlášku pro Židy o zákazu navštěvovat ve městě veřejné místnosti, například biografy a divadla, a vycházet po 20.00 hodině z domu. S okamžitou platností se Židům zakazoval i vstup do veřejných knihoven, jakož i půjčování knih, a současně i přístup do muzeí, sbírek a archivů. Před vchodem do městského parku se objevila vývěska s nápisem Juden nicht zugänglich. Byl upraven styk mezi obyvateli židovského a nežidovského původu.⁴⁴ Na příkaz zlínského oberlandratu z 5. října 1939 měly být pořízeny seznamy všech Židů v okrese Uherský Brod.⁴⁵ Ve městě se instalovaly ve výkladech ochodů antisemitské plakáty či celé výstavy, které dokazovaly velké židovské nebezpečí pro Evropu. Občané míje-

³⁹ Soukromý archiv Petra Zandta, Kraslice. Dopis sekretáře Lagerkomandanta Buchenwaldu adresovaný Hertě Kortnerové ze dne 20. 7. 1940.

⁴⁰ Vladimír Bachurek ze Šumic ve vzpomínkách na vlastní zatčení napsal: „Za několik minut za úplné tmy jsme opouštěli naši drahou vesnici směrem k Uh. Brodu. V Uh. Brodě zastavilo naše auto před četnickou stanicí, kde nás dali do připraveného policejního auta, ve kterém seděla pí. Kortnerová z Uh. Brodu, a pokračovali jsme k cestě do Uh. Hradiště.“ (KOVÁŘOVÁ, K. Náš kraj pod hrozbou Osvětimi. Středoškolská odborná činnost GJAKUB, Uherský Brod 2011, s. 23.)

⁴¹ SAUR, K. G. Sterbebücher von Auschwitz. München – New Providence – London – Paris 1995, s. 614.

⁴² Z rozhovoru autorky textu s Danielou Zandtovou v Marburgu dne 9. 3. 2013.

⁴³ SOKA UH, AM UB, inv. č. 201, kroniky sv. I., kap. Protektorát, nestr. BURIÁN, ref. 21, s. 85–86. Srov. SAUR, K. G. Sterbebücher von Auschwitz. München – New Providence – London – Paris 1995, s. 108. Srov. TOMEČEK – GAZDÍK – ZPURNÁ, ref. 30, s. 375.

⁴⁴ SOKA UH, OÚ UB, presidiální spisy 1939–1945, katalog sv. III., č. j. 847/1939, s. 9. Vyhláška OÚ Zlín, č. 519/přes.

⁴⁵ SOKA UH, OÚ UB, presidiální spisy 1939–1945, katalog sv. III., č. j. 900/1939, s. 9.

jící Brammerův obchod č. p. 130 vídali ve výloze množství hanlivých karikatur, uprostřed Davidovu hvězdu a nápis *Hinter den Feindmächten der Jude*. V pouliční skříňce na restauraci U Hanáků č. p. 74 vyvěsili protižidovský časopis *Der Stürmer* a letáky.

V průběhu roku 1939 obdržel obchodník a zároveň převaděč Vítězslav Roth pozvání do Prahy na slovenský konzulát k vyzvednutí pasu, neboť jeho poslední domovskou obcí před příchodem do Uherského Brodu byla Dubnica nad Váhom. Jenom, co manželé Rothovi odjeli po obědě rychlíkem do Prahy, zastavilo u jejich domu auto a dovnitř doslova vpadlo gestapo. „*Vtrhli k nám, udělali ohromnou domovní prohlídku, porozbýjeli, peřiny potrhali a na mě hrozně křičeli, kde mám rodiče, kde je tatínek. No já jsem jim řekla, že jel do Prahy. Tak mně nedali pokoj celý týden,*“ zavzpomínala tou dobou dvanáctiletá dcera Erika Rothová. Než se její rodiče vrátili domů, nechala vzkázat svému tatínkovi, aby „*se už do Brodu nevracel, že ho hledá gestapo*“. Za týden v pátek přiběhla na nádraží: „*... jak jsem čekala maminku, ..., vystoupil i tatínek. Tak jsem mu řekla, co se stalo. Tatínek mi dal dovezené cukroví a dva pomeranče vytáhl z kapsy. Dal mně pusu a utekl pryč. Schovával se tehdy ve vedlejší vesnici u jednoho dobře známého myslivce, jmenoval se Uherek. (...) Maminka to věděla, já ne.*“ Vítězslav Roth našel tehdy azyl v okrajové části Uherského Brodu, v Havřicích. Po třech týdnech v neděli večer se objevil v zeleném kabátě a mysliveckém klobouku doma. Na setkání Erika nikdy nezapomněla: „*Tak ho vidím před sebou. Přišel se rozloučit.*“ Ještě naposledy chtěl otec rodiny vidět své blízké, jelikož věděl, že musí odejít za hranice. Bylo to jeho poslední setkání s manželkou Ernou.⁴⁶

Po přechodu hranice se dostal nejprve do Maďarska, odkud stačil domů poslat lístek s podpisem Vera. Poté přešel přes Francii až do Anglie, kde byl v hodnosti rotného zařazen jako asistent mechanika u 311. bombardovací peruté.⁴⁷

Gestapo neustále psychologicky naléhalo na Rothovu manželku Ernu, která se nakonec rozhodla oznámit na Okresním úřadě v Uherském Brodě zmizení manžela. Tím měla na čas od Němců pokoj, avšak existenční důvody ji přinutily nastoupit do práce jako kuchařka do hotelu Smetana, aby mohla uživit sebe a nezletilou dceru Eriku.⁴⁸

Rokem 1940 se ještě více omezily osobní svobody a možnost podnikání. Od ledna skončila živnost židovských řezníků a hostinských s výjimkou hotelu č. p. 885 Lea Smetany,⁴⁹ určeného výhradně Židům. (Foto č. 5 - Hotel Smetana)

⁴⁶ Soukromý archiv Růženy Hanáčkové, Uherský Brod. Kamerový záznam rozhovoru Zuzany Prudilové s Erikou Brammerovou v Uh. Brodě dne 28. 10. 1996.

⁴⁷ Po válce se v roce 1945 Vítězslav Roth vrátil do Uh. Brodu, kde žil se svojí dcerou Erikou. O dva roky později za ním přijela z Anglie Elisabeth Paine, se kterou se krátce nato oženil. Roth se živil jako obchodník se semínky, ale doba jeho podnikání nepřála a vzhledem, k jeho minulosti v Anglii byl také několikrát vyslýchán a vězněn. Na radu lékaře byl zbaven svéprávnosti a po propuštění z vězení se s manželkou musel odstěhovat z Uh. Brodu do Květné. Jeho důchod činil pouhých 190 Kčs. Manželka Elisabeth odjela po prožitých útrapách v prosinci 1958 zpět do Anglie, avšak přes veškeré žádosti Vítězslavu Rothovi odjezd povolen nebyl. Konec života strávil v Uh. Brodě u dcery Eriky. Dne 17. 7. 1959 zemřel náhle v kroměřížské nemocnici. (Z rozhovoru autorky textu s Růženu Hanáčkovou v Uh. Brodě dne 10. 3. 2015.)

⁴⁸ Soukromý archiv Růženy Hanáčkové, Uherský Brod. Kamerový záznam rozhovoru Zuzany Prudilové s Erikou Brammerovou v Uh. Brodě dne 28. 10. 1996.

⁴⁹ Leo Smetana (nar. 3. 5. 1894 v Uh. Brodě), hoteliér v Uh. Brodě a v Luhačovicích. Hotel v Sou-

Obr. 5: Hotel Lea Smetany č. p. 885 v Uh. Brodě, kde se kontaktovali uprchlíci směřující na Slovensko. Foto 1905? (Soukromý archiv autorky textu)

Židovským rodinám se v prvních letech války odebíraly knihy a na 50 000 výtisků obsahujících duchovní dědictví Židů bylo nashromážděno právě ve Smetanově hotelu. Odtud je později odeslali do Frankfurtu nad Mohanem, kde se připravovalo budování protižidovského muzea.⁵⁰ Vedle uskladňování knih se rovněž ve stejném hotelu od počátku okupace soustřeďovali uprchlíci, kteří dále

přecházeli do rukou spojek a převaděčů, aby se dostali za hranice.

Dne 30. dubna 1940 bylo 15 podniků v Uherském Brodě zlikvidováno a několik arizováno. Mezi nimi figurovala i palírna Mojžíše Rosenfelda,⁵¹ jehož syn Kurt podporoval lidi pohybující se v odboji. Okresní úřad v Uherském Brodě 25. června nařídil vyloučit Židy z veřejného života, což obnášelo kupříkladu zákaz působení v soudnictví, v zastupitelských sborech či ve školství. K 8. červenci

kenické ulici v Uh. Brodě nechal v secesním slohu přestavět jeho otec, majitel Markus Smetana (1854–1922). Leo se vyučil ve Švýcarsku v Grandhotelu ve Svatém Mořici. Po smrti otce se ujal vedení hotelu Smetana v Luhačovicích, který nechal přestavět a zmodernizovat. V roce 1935 ho svaz hoteliérů československé republiky poslal na propagační cestu do Palestiny a Egypta, aby zde navázal kontakty s cestovními kanceláři a turistickými centry. V Uh. Brodě zastával před válkou post místostarosty ve Společenstvu hostinských a výčepníků. Za pomoc v odboji byl zatčen 5. 3. 1942, dne 4. 2. 1943 byl odsouzen k trestu smrti v Breslau a zde také 20. 5. 1943 popraven. V době poprav Leova manželka Emilie (nar. 17. 4. 1897) a dcera Alice (nar. 1. 7. 1926 v Brně) byly již po smrti. Z Uh. Brodu je odvezl poslední lednový transport přes Terezín do Osvětimi, kde zahynuly v plynové komoře 2. 2. 1943. (VRBA, Z. Rudá růže. *Studia Comeniana et historica*, dvojčíslo 22, roč. X/1980, Uherský Brod [1981], s. 96. PETRÁKOVÁ, B. Židé v Luhačovicích. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně* 2009, č. 1–2, roč. IX, s. 99. TOMEČEK – GAZDÍK – ZPURNÁ, ref. 30, s. 346.)

⁵⁰ PAVELČÍK, J. K osudu Židů za okupace v Uherském Brodě. Zpráva za druhé pololetí 1969. Muzeum J. A. Komenského v Uh. Brodě, Uherský Brod 1970, s. 37.

⁵¹ Mojžíš Rosenfeld (nar. 24. 8. 1868 v Uh. Brodě) vlastnil pod Předbranským mlýnem na č. p. 417 hostinec s palírnou, která v dubnu přešla pod vedení Františka Řičice z Uh. Hradiště a Jana Fuchse z Uh. Brodu. Mojžíš Rosenfeld, který zemřel v roce 1941, měl se svojí ženou Bertou (nar. 10. 8. 1873) čtyři dcery Ernu (nar. 23. 3. 1903), Elsu (nar. 30. 5. 1904), Olgu (nar. 25. 12. 1905) a Ellu (nar. 28. 12. 1907). Všechny se narodily v Uh. Brodě. Z města byly deportovány posledním transportem 31. 1. 1943. Až na Elsu, která se dožila konce války v Terezíně, zahynuly sestry 1. 2. 1943 v Osvětimi. Berta se z Terezína do Osvětimi dostala až později, ale i ona našla smrt 15. 5. 1944 v plynové komoře. Její jediný syn Kurt Rosenfeld (nar. 28. 12. 1907 v Uh. Brodě) byl za svoji odbojovou činnost 5. 3. 1942 zatčen a v roce 1943 v Breslau popraven. (MATEJÍČKOVÁ, J. Holocaust uherskobrodských Židů v letech 1939–1943. Diplomová práce FF MÚ, Brno 1993, s. 41. VRBA, ref. 49, s. 98. Srov. TOMEČEK – GAZDÍK – ZPURNÁ, ref. 30, s. 357.)

se uzavřelo dalších 11 obchodů společně s živností Rudolfa Holze,⁵² kam po krátký čas v roce 1939 docházel Max Mannheimer. V tomto případě za důvod k likvidaci podniků postačily nevyhovující hygienické podmínky a nedostatečná velikost prostoru nejen ve vlastních obchodech, ale i ve skladištích. Od konce srpna 1940 mohli Židé chodit nakupovat pouze od 10.30 do 12.00 a odpoledne od 15.00 do 17.00 hodin.⁵³

Na porušení zákazu vycházení doplatili během jednoho večera 20. července 1940 hned čtyři židovští obyvatelé města. Kolem půl deváté večer byli v ulicích židovské čtvrti zadrženi Arnošt Schön, Adolf Rosenfeld, čtyřicetiletá Ilsa Jelínková a Ervin Löwy,⁵⁴ který shodou okolností pracoval v odboji. Pro obchodního cestujícího Ervina Löwyho se stalo osudné až datum 5. března 1942, kdy ho zatkli podruhé, a to už v souvislosti s protiněmeckými aktivitami. Byl popraven v Buchenwaldu v roce 1943. Domů se po válce ze čtyř zatčených z 20. července vrátil pouze děvĕtadvacetiletý Adolf Rosenfeld.⁵⁵

Omezení pohybu židovského obyvatelstva se neustále stupňovalo. Před konečným řešením židovské otázky se vše připravovalo z úředního hlediska tak, aby ještě před plánovanými transporty byly s evidencí co nejmenší potíže. Od 4. listopadu 1940 vstoupila v platnost jiná vyhláška Okresního úřadu v Uherském Brodě příkazující, že v zájmu veřejného pořádku se Židé nesmí přechodně vzdalovat z domovského politického okresu a zároveň nesmí měnit své stálé bydliště.⁵⁶

Ve Strání se i nadále dařilo udržet existenci Klímovy rezistenční skupiny Obrany národa zaměřené od počátku na sabotáže, shromažďování zbraní, šíření letáků a převádění přes hranice. V roce 1941 dle oficiálního nařízení zlínského oberlandratu přešel celý majetek Vítězslava Klímy do vlastnictví majitele sklárny v Květné, Němce Emanuela Zahna. Jeho žena Oldřiška, která neměla židovské předky, zůstala se dvěma syny ve Strání, ale z vlastního domu se museli do 24 hodin vystěhovat. Samotný Vítězslav Klíma měl povinnost hlásit se během dvou hodin na pracovním úřadě v Uherském Brodě a přestěhovat se do tamního ghetta. Fyzicky schopné Židy posílali na práci do kamenolomu a na silnice. Klíma se tak ocitl jako dělník na stavbě silnice v Pozlovicích. V době pobytu v Uherském

⁵² Rudolf Holz (nar. 18. 8. 1894 v Bystřici), bytem Uh. Brod č. p. 854. Zavřením svého obchodu přišel zároveň o částku 2 451 K, která byla převedena na konto Spořitelny v Uh. Brodě. Na konci ledna 1943 odjel z Uh. Brodu s manželkou Marií (nar. 21. 5. 1891), dětmi Olgou (nar. 1. 12. 1923 v Uh. Brodě) a Ottou (nar. 2. 9. 1926 v Uh. Brodě) jako součást posledního transportu do Terezína. Nejbližší vlakový přípoj pak přepravil rodinu dále do Osvětimi, kde všichni zahynuli v plynových komorách. (MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 40. TOMEČEK – GAZDÍK – ZPURNÁ, ref. 30, s. 348.)

⁵³ MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 39–40, 42–43.

⁵⁴ Ervin Löwy (nar. 29. 5. 1904 v Uh. Brodě), bytem Uh. Brod.

⁵⁵ Z vyprávění Adolfa Rosenfelda (29. 2. 1916 – 16. 3. 2006), jehož otec Leopold (nar. 5. 9. 1879 v Uh. Brodě) byl bratrem Mojžíše Rosenfelda. (Soukromý archiv Ing. Jaroslava Hanáka, Uherské Hradiště. Dopis Ing. Jaroslava Rychtalíka adresovaný Ing. Jaroslavu Hanákovi, napsaný v Praze dne 23. 8. 2011. BURIÁN, ref. 21, s. 86. MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 75.)

⁵⁶ MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 46.

Brodě se seznámil s MUDr. Walterem Bergrem⁵⁷ a Janem Rychtalíkem z ilegální KSČ. Začal spolupracovat na šíření letáků a časopisu *Národní odboj*.⁵⁸

I když už během roku 1940 nastalo stěhování Židů z okolních vesnic do uherskobrodského ghetta, v únoru roku 1941 oberlandrat ve Zlíně nařídil, aby do židovského centra přesídlili všichni Židé z města žijící mimo vymezenou část, vyjma těch, kteří žili ve smíšeném manželství. O něco později platilo nařízení pro celý okres. Dne 14. května 1941 přijeli do města Židé z Luhačovic a od 25. července se do Uherského Brodu museli přestěhovat Židé z Uherského Hradiště. Přistěhovalce ubytovali v dosavadních židovských bytech, ve kterých bydleli ještě původní obyvatelé. Tím se situace každodenního života stávala neúnosnou. Zhoršily se obzvláště hygienické podmínky, omezil se na nejmenší možnou míru životní prostor jednotlivců, vážlo zásobování. Počet obyvatel postupně vzrostl z čísla nad 600 na přibližně 900. Změny vyvolaly nutnost reorganizovat náboženskou obec, která v Uherském Brodě získala statut obce krajské a podléhaly jí oblasti od Zlína až po Hodonín a Kyjov. Vedoucím byl určen Ludvík Berger⁵⁹ z Uherského Hradiště.

Od první poloviny března 1941 dostali Židé zákaz nakupovat na trhu. Příkladně potraviny se zmenšily na minimum a minulostí se staly lístky na oděv, obuv a tabák. Na základě vyhlášky Okresního úřadu v Uherském Brodě ze dne 31. května 1941 musely být všechny židovské domy označeny vývěskami o rozměrech 30 x 20 cm s nápisem Židovský dům. Svě příbytky směli Židé opouštět pouze v nejn nutnějších případech. Během kontroly měli povinnost nejen předložit osobní doklady, ale zároveň prokázat důvod, proč své bydliště opustili. Vyhláška se vztahovala i k osobní hygieně. Nešlo jen o samozřejmé dodržování naprosté čistoty, ale v případě zjištění jakékoliv nečistoty či nakažlivé nemoci u žen automaticky následovalo vyholení hlavy dohola. Židé nemohli přijímat ani cizí návštěvy. Proto každý, kdo chtěl vstoupit do židovského domu, musel prokázat, že sem

⁵⁷ MUDr. Walter Berger (nar. 5. 11. 1909 v Šumicích) obstarával peníze pro odbojové aktivity. Podle Jana Gazdíka, člena ilegální KSČ v Korytné, mu uherskobrodské vedení svěřilo organizování rezistence v místním židovském ghettu. Všechna jména a finanční obnosy si Walter Berger zaznamenával do zápisníku, který měl v době zatčení 5. 3. 1942 u sebe. Byl popraven 16. 8. 1943 v Berlíně. Jeho bratr Ervin (nar. 20. 5. 1912 v Šumicích) žil po válce v Izraeli a často přijížděl do Mnichova, kde se u Waltera Tausse (nar. 12. 1. 1922 v Uh. Brodě) setkával s Maxem Mannheimerem. (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013. Soukromý archiv Jana Gazdíka, Praha. GAZDÍK, J. Popis činnosti ilegální organizace KSČ v bývalém politickém okrese Uherský Brod. Sedlčany, strojopis, s. 4. BURIÁN, ref. 21, s. 15, 85.)

⁵⁸ Z rozhovoru autorky textu s Janou Grebíkovou (nar. 26. 4. 1947 ve Zlíně) a MUDr. Ing. Pavlem Klímou (nar. 11. 7. 1939 ve Zlíně), dcerou a synem Vítězslava Klímy-Kiena, ve Strání v únoru 2013. Soukromý archiv MUDr. Ing. Pavla Klímy, Schoten. Zápis o výpovědi sepsaný dne 12. 9. 1951 v krajské soudní věznici v Uh. Hradišti pod č. j. 2527/P02-51. S vlastnoručním podpisem Vítězslava Klímy.

⁵⁹ Ludvík August Berger (nar. 14. 10. 1879 v Lysicích, okr. Blansko), původně bytem Uh. Hradiště č. p. 368. Poprvé byl zatčen i s manželkou jako rukojmí dne 1. 9. 1939 v Uh. Hradišti, kde zastával funkci člena městské rady. Byl vězněn na Špilberku a po propuštění žil v Uh. Brodě. Po čase odjel do Prahy, kde byl začátkem července 1943 zařazen do transportu směřujícího do Terezína. Cesta do Osvětimi ho čekala 23. 10. 1944. Tři dny poté v tomto koncentračním táboře zahynul. (BURIÁN, L. Uherskohradištsko proti fašismu. Uherské Hradiště 1984, s. 41. Srov. BURIÁN, ref. 21, s. 56.)

vchází z moci svého úřadu nebo v rámci výkonu nutné práce. Oddělování Židů od ostatních obyvatel prohlubovalo rovněž nařízení, které jim od 1. července zakazovalo zaměstnávat árijce. V posledním bodu ponižující vyhlášky stál dovětek, že všechna nařízení platí i pro židovské manželky árijského původu. Neuplynul ani týden a městská rada se 3. června usnesla na vydání dalšího zákazu, podle kterého bylo Židům zapovězeno procházet se mimo dobu vymezenou pro nakupování na náměstí Adolfa Hitlera, na Mariánském náměstí stejně jako po ulici Herzmannského či Komenského. Tuto situaci se snažil řešit první náměstek vedoucího Židovské náboženské obce RNDr. Felix Brunn.⁶⁰ Nakonec mu 5. srpna 1941 vyhověli a Židé mohli svoje procházky nasměrovat za město na výpadovou silnici směrem na Vlčnov, do 2 km od vlčnovského mostu.⁶¹

V červnu 1941, kdy byly zabavovány židovské obchody, museli muži povinně vyhledat jinou obživu. Ačkoliv osud Židů pokročil v průběhu roku do dramatického stadia, to nejhorší je čekalo teprve s příchodem Reinharda Heydricha v září 1941. Jedna za druhou padaly odbojové sítě. Zdecimován byl i takřka veškerý odboj vedený jakoukoliv formou ze strany Židů, pro něj se zatýkání stalo černou mûrou.

Poslední měsíce Židů v uherskobrodském ghettu od září 1941 do ledna 1943

Tvrdá okupační politika od září 1941 se soustředila na konečné řešení židovské otázky. I když Reinhard Heydrich v létě 1941 ještě pobýval v Říši, útoky na Židy se projevovaly stále citelněji. Pohromou pro všechny Židy v Uherském Brodě bylo období od 17. do 31. července 1941. Více než kdykoliv před tím pocítili otevřené násilí. Nejprve byla vytloukána okna, mimo jiné i ve Smetanově hotelu, potom došlo na antisemitské nápisy. Duchovní život Židů „se zastavil v křeči“. V noci z 30. na 31. července⁶² Němci podpálili barokní synagogu, postavenou po vzoru jedné z židovských modliteben v Amsterdamu.⁶³

Ulice kolem uherskobrodské synagogy obsadili ozbrojení vojáci a z domů plných zděšených lidí nesměl nikdo pod hrozbou zastřelení vyjít. Podle svědectví Grety Bergové⁶⁴ nabili Židé domnění, že stejně jako synagoga budou zapáleny

⁶⁰ RNDr. Felix Brunn (nar. 2. 3. 1895 v Uh. Brodě) byl zatčen 5. 3. 1942. Za finanční pomoc v odboji byl v Breslau odsouzen k trestu smrti 4. 2. 1943, a to společně s Edgarem Briefem, Leo Smetanou a Bedřichem Jelínkem z Luhačovic. (VRBA, ref. 49, s. 96.)

⁶¹ MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 42, 50, 65–68.

⁶² (BARTOŠ, ref. 10, s. 269. TOMEČEK, R. Uherský Brod. Uherský Brod 2002, s. 182. KAPSA, ref. 12, s. 72.) Datum vypálení synagogy se v literatuře od sebe liší. Vilibald Růžička uvádí noc z 18. na 19. 7. 1941. (RŮŽIČKA, ref. 29, s. 92.) Jinde je datum vypálení stanoveno na noc z 21. na 22. 7. 1941. (TOMEČEK – GAZDÍK – ZPURNÁ, ref. 30, s. 359.)

⁶³ Stará synagoga, která stála v JV předpolí městských hradeb, byla na příkaz Dominika Ondřeje z Kounic stržena na počátku 18. století a byl vypracován projekt, pravděpodobně s přispěním Domenica Martinelliho již někdy kolem roku 1704. S realizací nové synagogy se započalo souběžně až s výstavbou nového farního kostela Neposkvrněného početí Panny Marie, který byl budován v letech 1717 až 1733. Nová synagoga je vzpomínána v roce 1767. (KUČERA, ref. 1, s. 353. ZEMEK, M. Od Bílé hory do roku 1848. In ZEMEK, M. a kol. Uherský Brod. Brno 1972, s. 149. TOMEČEK, ref. 62, s. 119.)

⁶⁴ Greta Bergová (nar. 20. 5. 1910), rozená Königová, byla z Uh. Brodu deportována do Terezína posledním transportem v lednu 1943. V nejbližším transportu ji pak převezli do Osvětimi, kde zahynula jako oběť rasových čistek.

i jejich domy a dojde k jejich hromadnému upalování. Emoce eskalovaly a v rodinách propukaly scény hraničící s hysterií.⁶⁵ (Foto č. 6 – synagoga)

Po čtyřech hodinách synagoga do základů vyhořela. I přes přítomnost hasičů starosta města, poněmčelý profesor reálného gymnázia Waldemar Hawranek, a tajemník, sudetský Němec Reinhold Wendt,⁶⁶ zakázali, aby kdokoliv projevil snahu hasit. Synagogu pak připomínaly ohořelé ruiny.⁶⁷ V mnoha rodinách ve městě si vydechli, neboť k očekávanému útoku na jejich život nedošlo. Ztratil se však stříbrný židovský poklad, údajně převezený roku 1942 do Prahy a nikdy nenalezený.⁶⁸ Později, na jaře 1943, byla vyrabována i ortodoxní židovská modlitebna č. p. 880 na rohu Soukenické ulice.

Obr. 6: Židovská synagoga v Uh. Brodě po vypálení.
Foto z ateliéru Karla Křivody, 1941?
(Soukromý archiv Bohuslava Křivody, Uh. Brod)

Odlišení identifikace Židů bylo nařízeno již v březnu 1940, kdy se v jejich občanských průkazech objevilo označení velkého písmene J (Jude). V Uherském Brodě museli podle vyhlášky z 31. května 1941 nosit 10 cm širokou žlutou pásku na levém rukávu. K tomu přistoupilo celoprotektorátní nařízení, které od 1. září 1941 přikazovalo všem židovským občanům starším 6 let nosit šesticípou Davidovu hvězdu s nápisem Jude na přední části oděvu. Životní prostor Židů se v Uherském Brodě natolik zužoval, že toho dne jim okresní úřad zakázal opouštět město. Písemnou „propustku“ mohl jednotlivcům vydat pouze policejní úřad. Omezení se vztahovalo i na využívání dopravních prostředků.⁶⁹

Fyzické vyhlazení Židů a posléze i Romů bylo součástí stále útočněji se prosazujícího postupu proti „rasově méněcennému“ obyvatelstvu v celé Evropě. K 1. říjnu 1941 žilo na území protektorátu 88 105 Židů.⁷⁰ Po příchodu Reinharda Heydricha v září 1941 vznikala vedle realizování velkého ghetta v Terezíně

⁶⁵ PAVELČÍK, ref. 50, s. 37.

⁶⁶ Po válce stanul Reinhold Wendt 11. 3. 1947 před Mimořádným lidovým soudem z Uh. Hradiště, který zasedal v budově sokolovny v Uh. Brodě. Za účast na zapálení židovské synagogy a krádež židovského majetku byl odsouzen ke 20 letům těžkého žaláře. (SOKA UH, Četnická stanice Uherský Brod, památník 1945–1948, nestr. Srov. RŮŽIČKA, ref. 29, s. 92–93.)

⁶⁷ V říjnu 1941 byly ještě zbývající židovské synagogy a modlitebny na Moravě oficiálně zrušeny. V roce 1942 se uzavřely i všechny židovské školy. (BARTOŠ, ref. 14, s. 203.)

⁶⁸ Na zasedání lidového soudu v březnu 1947 se z výpovědí Vladimíra Havránka a Reinholda Wendta nepodařilo objasnit, kam byl stříbrný poklad odvezen. (RŮŽIČKA, ref. 29, s. 90–93.)

⁶⁹ MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 46, 51, 67. GEBHART – KUKLÍK, ref. 11, s. 199.

⁷⁰ K 15. 3. 1939 uvádějí statistiky na území protektorátu 118 310 Židů. (GEBHART, J. – KUKLÍK, J. Velké dějiny Zemí koruny české. Svazek XV.b. Praha 2007, s. 74.)

na různých místech sběrná střediska pro Židy. Na Moravě to bylo v Brně, Olomouci, Třebíči, Ostravě, Žárovicích, Ivančicích a pro jihovýchodní oblast protektorátu především v Uherském Brodě. Židé z Uherského Brodu, bydlící mimo úřady vymezenou čtvrtí, Luhačovic a následně i z Uherského Hradiště byli ještě před příchodem Heydricha separováni do tzv. židovny.

Trnem v oku byli v Uherském Brodě nejenom Židé nacházející se momentálně ve městě, ale i jejich předkové, kteří na sebe jakoby neustále upozorňovaly velkými kamennými náhrobky naproti vlakového nádraží. Převážně proněmecky smýšlející městská rada usilovala od roku 1940 o koupi místa, na kterém se starý židovský hřbitov rozkládal, a to v zájmu zahájení výstavby nových obytných domů. Městský architekt, geometr ing. Emanuel Hütter⁷¹ vypracoval urbanizační plán, který byl spojen s rozprodáním pozemku. I když se zamýšlený projekt později nikdy neuskutečnil, na schůzi městské zastupitelstvo schválilo návrh na odkoupení hřbitova od Židovské náboženské obce za 44 784 korun. Dlouhému

Obr. 7: Poničený starý židovský hřbitov v Uh. Brodě.
Foto z ateliéru Karla Křivdy, 1941?
(Soukromý archiv Bohuslava Křivdy, Uh. Brod)

jednání musela židovská obec ustoupit. V průběhu podzimu 1941 se přistoupilo k likvidaci starého hřbitova. (Foto č. 7 - židovský hřbitov)

Pro Židy bylo zrušení hřbitova nesmírně bolestivé, neboť jejich náboženství exhumaci zakazovalo. Ze hřbitova, kde pochovávali od 15. století, přemístili několik desítek náhrobků na nový hřbitov vedle malé obřadní síně naproti Janáčkovu pivovaru. Za úplatu si získávali povolení, aby

mohli hroby svých předků přestěhovávat. Patrně nejcennější byl velký kamenný náhrobek kabalisty evropského věhlasu Nathana Nathy, kterému byla rozseknu-ta hlava při vpádu Tökölyho vojska do Uherského Brodu 14. července 1683. Až do roku 1918 přicházeli Židé opakovaně v onen červencový den na starý hřbitov, aby si připomínali tuto zlomovou tragédii přirovnávanou ke zboření druhého Jeruzalémského Chrámu.⁷²

⁷¹ Ing. Emanuel Hütter (3. 9. 1892 – 5. 2. 1949), bytem Uh. Brod č. p. 892 a 924. Hütterův dům byl v roce 1923 renovován do dnešní podoby. V přízemí se nacházela trafika a obchod družstva se zemědělskými výrobky.

⁷² Na starém židovském hřbitově se pohřbívalo do roku 1869. V roce 1869 byl založen nový, ohrazený hřbitov, jehož součástí byl dům pro hrobníka, márnice a posléze obřadní síň. Podle údajů na bráně byl nový hřbitov založen roku 1870 a obřadní síň 1906. Ze starého hřbitova sem bylo přeneseno 100 náhrobků. K nim přibýlo postupně 985 náhrobků nových. (KUČERA, ref. 1, s. 455. MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 54–55. Srov. BARTEČKOVÁ, ref. 1, s. 13, 35–36.) Hroby z doby pro-

Perzekuce se rokem 1942 ještě více vystupňovala zejména poté, co se Reinhard Heydrich osobně zúčastnil s Adolfem Eichmannem 20. ledna schůzky ve Wannsee, kde bylo na programu konečné řešení židovské otázky. Události se překotně hýbaly kupředu. Uherský Brod se od jara 1942 stal sběrným táborem pro židovské obyvatelstvo nejen z Uherskobrodsko a Uherskohradištska, ale postupně i ze Strážnicka, Hodonínska, Břeclavska, Kyjovska, Vsetínska, Zlínska a Holešovska.

Dne 13. ledna 1942 obdržely četnické stanice na Uherskobrodsku oběžník, který nařizoval dozor nad telefonními stanicemi, aby Židé neporušovali již dřívější zákaz z těchto stanic telefonovat. V případě nerespektování zákazu měli četníci vyvodit důsledky směřující až ke zrušení dané stanice. Od 9. února 1942 nesměli být Židé v Uherském Brodě ošetřováni žádným árijským lékařem. Tuto službu mohl vykonávat pouze šestatřicetiletý lékař původem z moldavské Sorocy MUDr. Wolf Rabinovic v Kounicově ulici č. p. 79. Ustanovení se však přece jenom nedotýkalo života nebezpečných situací, pokud by nebyl židovský lékař rychle k dispozici. Nová vyhláška Okresního úřadu v Uherském Brodě ze 4. března 1942 opět upravila Židům nákupní dobu v konkrétních obchodech.⁷³ Tím vším se naplňovaly směrnice pro budoucí likvidaci židovského obyvatelstva.

Na počátku března 1942 postihlo židovskou část města doposud vůbec největší zatýkání. Dne 5. března bylo zadrženo 14 Židů, kteří finančně přispívali na převádění nebo na odboj v širším slova smyslu. Byli to Adolf Adler, Samuel Bachner, MUDr. Walter Berger, Edgar Brief, RNDr. Felix Brunn, Max Büchler, Bedřich Jelínek, Ervin Löwy, Erich Mannheimer, Max Polák, Isidor Reich, Kurt Rosenfeld, Leo Smetana, JUDr. Leo Zuckermann.⁷⁴ Obecní strážník Svatopluk Mazáč téhož dne sdělil v hotelu Lea Smetany, že se gestapo dotazovalo na radnici na místa bydliště některých židovských občanů. Vítězslav Klíma-Kien si uvědomil hrozící nebezpečí a spolu s kamarádem Ernestem Kahnem utekl ihned po varování do Korytné.

O Klímu a Kahna se v Korytné šest dní staral hostinský Šoták a učitel Staněk.⁷⁵ Přes Březovou za pomoci mlynáře Františka Čani pak přešli na Slovensko ke Krajčovičom v Nové Bošáci.⁷⁶ Z Nového Mesta nad Váhom odjeli s falešnými průkazy, které jim opatřil ing. Dülberg, směrem na Bratislavu.⁷⁷ Cestou však uvízli v pracovním táboře ve Vajnorech, odkud je převáželi na stavební práce při odvodňování Dunaje. Za dva měsíce židovský tábor ve Vajnorech likvidovali gardisti a Židy přemísťovali do Polska. Vítězslav Klíma a Ernest Kahn se vraceli

tektorátu často charakterizují chudší náhrobky zhotovené spojením kamenné stély s obyčejným betonem. Přenesených náhrobků ze starého hřbitova v současnosti napočítáme ve dvou řadách celkem 97. (KALANDŘÍK, M. – ZÁMEČNÍK, L. Nový židovský hřbitov v Uherském Brodě. Středoškolská odborná činnost GJAKUB, Uherský Brod 1999, s. 7, 15.)

⁷³ MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 52–54.

⁷⁴ Soukromý archiv Ing. Jaroslava Hanáka, Uherské Hradiště. Dopis Ing. Jaroslava Rychtalíka adresovaný Ing. Jaroslavu Hanákovi, napsaný v Praze dne 21. 11. 2011. Srov. VRBA, ref. 49, Uherský Brod [1981], s. 80.

⁷⁵ Z rozhovoru autorky textu s MUDr. Ing. Pavlem Klímou (nar. 11. 7. 1939 ve Zlíně), synem Vítězslava Klímy-Kiena, ve Strání v únoru 2013.

⁷⁶ Z rozhovoru autorky textu s Josefem Čaňou (nar. 15. 7. 1937 v Březové), synem Františka Čani, ve Strání dne 16. 9. 2013.

⁷⁷ Ženu ing. Dülberga pomohl převést Vítězslav Klíma-Kien přes slovenskou hranici v roce 1941.

na korbě nákladního auta z práce. Jakmile viděli obklíčený tábor, podařilo se jim vyskočit z auta a zachránit tak před transportem. Azyl na útěku našli u porodní asistentky Gisely Tvarůžkové v Ivance pri Dunaji. Nejprve je ukrývala v zadní části stodoly a poté si na jejím pozemku vybudovali podzemní bunkr, ve kterém se s nimi až do konce války schovávali i manželé Fischerovi s dcerou. Mezitím byli v Breslau v nepřítomnosti odsouzeni k trestu smrti.⁷⁸ Vítězslav Klíma i Ernest Kahn⁷⁹ přežili útrapy nacismu. Rok 1948 Klímovi opět přerušil poklidný rodinný život. Padesátá léta strávil v internaci pracovních táborů a k rodině se vrátil po dalších deseti letech.⁸⁰

Ne všichni uherskobrodští Židé, kteří se zapojili do odboje, byli za tuto činnost zatčeni, ale byli odvezeni jako součást transportů do Terezína a Osvětimi, kde se stali oběťmi rasové perzekuce. S převáděcím oddělením Obrany národa spolupracovali obchodníci Ludvík (nar. 1886), Alfred (nar. 1890) a Karel (nar. 1921) Märzovi, kteří zahynuli v Osvětimi. Stejně tak přišel o život v koncentračním táboře Osvětim i velitel propagačního oddělení JUDr. Jiří Kauder (nar. 1894), obchodník Arnošt Langer (nar. 1894) a Samuel Kahn (nar. 1878).⁸¹

Z Židů zatčených za odboj zahynulo jedenáct v Breslau, čtyři v Buchenwaldu, dva v Brně, po jednom v Berlíně, Oranienburgu a Ravensbrücku. Dalších deset v Osvětimi, z čehož šest přijelo do tohoto vyhlazovacího tábora jako součást transportů. Ze statistiky třiceti osob bylo nejméně třináct rodáků přímo z Uherského Brodu. Pro více než polovinu zatčených si přišlo gestapo osudného, již uvedeného 5. března 1942.

Uplynulo období delší než půl roku po atentátu na Reinharda Heydricha a jeho plán konečného řešení židovské otázky neodvratně pokračoval.⁸² Naplnění

⁷⁸ Z rozhovoru autorky textu s MUDr. Ing. Pavlem Klímou ve Strání v únoru 2013. Soukromý archiv MUDr. Ing. Pavla Klímy, Schoten. Zápis o výpovědi sepsaný dne 12. 9. 1951 v krajské soudní věznici v Uh. Hradišti pod č. j. 2527/P02-51. S vlastnoručním podpisem Vítězslava Klímy. NA Praha, ÚV SPB, KLÍMA, V. Paměti. Paměti č. 1600 Vítězslav Klíma-Kien. Paměti byly sepsány 10. 2. 1971 ve Strání č. p. 16.

⁷⁹ Ernest Kahn (nar. 22. 2. 1921 v Uh. Brodě) se po válce na Slovensku oženil a podnikal se železem v Senici. Následně se s rodinou přestěhoval do Nitry, kde také zemřel. (Z rozhovoru autorky textu s MUDr. Ing. Pavlem Klímou ve Strání v únoru 2013.)

⁸⁰ V roce 1945 se Vítězslav Klíma ve Strání opět ujal původní živnosti a pracoval jako hostinský. Byl členem Československé strany národně socialistické. Po znárodnění rodinného majetku v roce 1948 byl už jen vedoucím podniku. Dne 31. 7. 1951 ve 3 hodiny ráno byl zatčen a 28. 8. 1952 odsouzen. V průběhu procesu se dozvěděl, že byl členem protistátní skupiny Včela, byl obviněn z proamerické špionáže, převádění přes hranice v roce 1948 a ukrývání zbraní. Původně plánovaný trest smrti byl nakonec přehodnocen na doživotní žalář. Žena Oldřiška se nervově zhroutila a děti byly určitý čas vychovávány u tety. Do školství nastoupit nemohla a nakonec dostala místo prodavačky. V roce 1960 na základě amnestie se Vítězslav Klíma po 10 letech věznění a těžkých prací v uranových dolech vrátil k rodině do Strání. Zaměstnání našel jen jako dělník u silnic. V květnu 1968 sepsal Vítězslav Klíma svoje vzpomínky na dobu pobytu v komunistickém pracovním táboře. V témže roce synové Petr a Pavel emigrovali do zahraničí. Vítězslav Klíma zemřel 16. 4. 1988, Oldřiška Klímová zemřela 7. 12. 1997. (Tamtéž.)

⁸¹ NA Praha, ÚV SPB, KLÍMA, V. Paměti. Paměti č. 1600 Vítězslav Klíma-Kien. Paměti byly sepsány 10. 2. 1971 ve Strání č. p. 16. OV ČSBS UH, PAULE, ref. 27, s. 164, 179, 187.

⁸² První deportace Židů se odehrály už v říjnu 1939, kdy v souvislosti s vytvářením zvláštních židovských rezervací byly vypraveny dva transporty z Moravské Ostravy a Frýdku o počtu 1 300 lidí do Niska nad Sanem ve východním Polsku. Krátce nato nacisté od záměru upustili a koncen-

úlohy města Uherského Brodu coby sběrného ghetta pro okresy Uherský Brod, Uherské Hradiště, Zlín, Kyjov a Hodonín se neúprosně blížilo.⁸³ Nově příchozí byli stěhováni do přeplněných domů, ve kterých žili jak původní obyvatelé, tak i přistěhovalci od roku 1939. V lednu 1943, kdy počet Židů zde dosáhl závratného čísla 2 837 s více jak 600 občany Uherského Brodu, nastalo jejich soustředování v tělocvičně budovy reálného gymnázia. Každý se zavazadlem o maximální váze 50 kg byl po registraci připraven k transportu. Max Mannheimer zapsal svoji vzpomínku na poslední dny v Uherském Brodě: „*Ale 24. ledna 1943 se to stane. Pozvánka, kterou držíme v rukou, zakončuje čekání trvajícím dlouhé měsíce. Máme se 27. ledna přihlásit v jedné škole nedaleko nádraží. Vzít veškeré dokumenty sebou a také seznam věcí, které jsme zanechali v bytě. Doma probíhají poslední přípravy. (...) Ve škole jsme rozděleni do jednotlivých tříd a registrováni. Od této chvíle nás budou neustále doprovázet tyto papíry se všemi možnými osobními údaji.*“⁸⁴

Ve třech transportních vlnách, 23., 27. a konečně 31. ledna 1943,⁸⁵ odešlo z uherskobrodského gymnázia, střeženého 30 četníky, po velkých schodech vedoucích k vlakovému nádraží 2 837 Židů. První transport s označením Cn, vypravený v sobotu 23. ledna 1943 v počtu 1 000 lidí, byl vytvořen z obyvatel obcí a měst Holešov, Jarošov, Kunovice, Kyjov, Malenovice, Napajedla, Uherský Ostroh, Vracov, Veselí nad Moravou, Vizovice, Zlechov a Zlín. Druhý s označením Co, který odjel s dalším tisícem lidí ve středu 27. ledna, zahrnoval občany z Brumova, Hodonína, Podivína, Strážnice a částečně z Uherského Brodu. Několik málo občanů přímo z Uherského Brodu či jeho okolí přitom opustilo město již v sobotu. V pořadí třetí a také poslední vlak vyjel z uherskobrodského nádraží v neděli pod označením Cp. Na nádraží nastoupilo do vagónů zbývajících 837 lidí z Uherského Brodu a nejbližšího okolí, kteří ještě zdaleka nevěděli, co je čeká.⁸⁶

Dne 27. ledna 1943 obdržela předvolání do budovy gymnázia se svým strýcem, tetou a bratranci i Erika Rothová: „*V kasernaci v gymnáziu jsme byli tři dny a 31. ledna po obědě odpoledne se dal náš transport na pochod na nádraží. Tam nás čekaly staré vagóny s rozbitými okny. Tehdy byla zima. V Brodě bylo víc jak půl metru sněhu. Z Brodu jsme odjížděli. Nevěděli jsme kam. Přijeli jsme do Terezína.*“⁸⁷

„*Odpoledne 27. ledna byli Židé odváděni v průvodu německých četníků v plné zbroji na nádraží a nacpáni do nákladních vozů jako dobytek. Byl mráz, ale ani slámu jim*

trance Židů soustředili do velkých ghatt. (GEBHART, - KUKLÍK, ref. 11, s. 199-200.)

⁸³ Vyjmenované okresy původně souměřely pod společný oberlandrat ve Zlíně. Po správní reformě v roce 1942 některé pravomoci zlínského oberlandratu po jeho zrušení převzal okresní úřad Zlín, který od téhož roku územně příslušel k oberlandratu v Brně. Působnost německého okresního hejtmána ve Zlíně byla však nadále soustředěna na jmenované okresy. (ŠTROBLÍK, V. Správní vývoj zlínského okresu po roce 1848. In NEKUDA, V. (ed.). Zlínsko. Brno 1995, s. 371.)

⁸⁴ MANNHEIMER, ref. 8, s. 28-29.

⁸⁵ Datum třetího transportu se v literatuře objevuje v rozmezí dní od 27. do 31. ledna. Z archivu Národního památníku Terezín je ověřeno datum 31. 1. 1943. (BURIÁN, L. Minulost naléhavě přítomná. Uherské Hradiště 1980, s. 91. Srov. ZAJÍC, J. Smutná výročí. Brodské noviny 1993, č. 4, duben, s. 6. Srov. KAPSA, ref. 12, s. 77.)

⁸⁶ KÁRNÝ, M. a kol. Terezínská pamětní kniha I. Praha 1995, s. 68. Srov. TOMEČEK - GAZDÍK - ZPURNÁ, ref. 30, s. 381.

⁸⁷ Soukromý archiv Růženy Hanáčkové, Uherský Brod. Kamerový záznam rozhovoru Zuzany Prudilové s Erikou Brammerovou v Uh. Brodě dne 28. 10. 1996.

nedali. (...) Slyšel jsem jednu mladou paní, když odcházela ze svého domu, jak řekla okolo stojícím zvědavcům: ‚Tak to musím nalézt, až se vrátím.‘ Netušila, jaký konec ji čeká. Již před polednem kupila se před gymnasiem hora zavazadel, které jejich majitelé třídili. (...) Smutný průvod mužů, žen a dětí bral se zvolna po schodišti k nádraží. (...) Židovské město osiřelo. Jeho ulice ztichly. (...) Nejkrásnější moderní nábytek zabrali pro sebe Němci. Odvážel ho špeditér Baur. Vše ostatní méněcenné bylo prodáno ve veřejné dražbě. Velmi nelibě se mne dotklo, když jsem viděl, jak se na něj vrhli lidé z venkova a městská spodina. Kancelář rabína byla skoro vydrancována. (...) Čeho je nejvíce želeť, je ztráta židovských matrik. Jedni tvrdí, že byly zničeny, jiní, že jsou uloženy v Praze. V historii města povstala tím povážlivá mezera.“ Tak vzpomíná ve svých pamětech na odsun Židů učitel Vilibald Růžička, který navíc tajně z okna domu svého přítele puškaře Josefa Sedláčka stojícího naproti vstupu do gymnázia a z prvního patra nádražní budovy fotografoval jejich deportaci. Přes železničního úředníka, který bydlel v prvním patře uherskobrodského nádraží, se dostal do budovy, a jelikož si netroufal otevřít zamrzlé okno, fotografoval přes lihem umyté sklo.⁸⁸ (Foto č. 8) – odchod Židů) Vedle několika snímků Josefa Sedláčka se tak Vilibald Růžička stal hlavním obrazovým dokumentátorem zachycujícím odchod Židů z Uherského Brodu, ve kterém tato komunita žila po mnohá staletí.

Obr. 8: Odchod Židů na nádraží v Uh. Brodě 27. 1. 1943.
Foto Vilibald Růžička. (Archiv Muzea J. A. Komenského v Uh. Brodě)

Ze jmen židovských občanů se stala pouhá čísla. Max Mannheimer, který odjel v pořadí třetím, a tedy posledním transportem označeným Cp, do svých vzpomínek zapsal: „Pozdě odpoledne nastupujeme do vlaku, který nás má odvézt do Terezína. Dostávám své první číslo. Visí mi na krku a zní Cp 510.“⁸⁹

⁸⁸ RŮŽIČKA, ref. 29, s. 101-102.

⁸⁹ MANNHEIMER, ref. 8, s. 29.

V lednových dnech dorazily všechny tři transporty vždy ještě téhož dne do Terezína.⁹⁰ Výstupní stanice je čekala v Bohušovicích nad Ohří, odkud odešli pěšky do 2,5 km vzdáleného Terezína.⁹¹ Odjely i matky s novorozenci a staří a nemocní lidé. Historie velké židovské obce v Uherském Brodě se v mrazivém lednu roku 1943 završila. Ve městě zůstala pouze hrstka úředníků Židovské náboženské obce se svým předsedou Otto Steinerem.⁹² Do dubna 1944, než stačili Němci poslední židovské úředníky deportovat do Terezína, je vyčlenili k majetkové likvidaci obce.

Ve vydrancovaném ghettu se podařilo Vilibaldu Růžičkovi některé neodvezené německy psané tisky posbírat a odnést do městského muzea, čímž je zachránil před úplným zničením. Později přišli noví obyvatelé. „Lepší byty po Židech i se zařízením převzali Němci přistěhovaní z bombardovaných velkoměst z Německa, jako z Düsseldorfu, Mannheimu a Hamburku. Nejcennější bytová zařízení po Židech odvezli Němci vlakem neznámo kam. Zařízení střední jakosti bylo svezeno do velkých sálů a skladů a pak rozprodáno.⁹³ Běžné bytové zařízení bylo prodáno veřejnou dražbou v domech na místě samém. Stržené peníze byly odvedeny oberlandratu ve Zlíně. Přistěhovalých Němců bylo asi 160 a měli v Uherském Brodě mateřskou a obecnou školu.“⁹⁴

Po okamžitém roztrídění v Terezíně⁹⁵ bylo jasné, kdo bude zařazen do nejbližšího transportu s konečnou stanicí Osvětim. Většina uherskobrodských Židů byla určena k přímému odjezdu na východ přes Drážďany, Zhořelec, Wroclaw a Opole.

Než do Terezína dojel 23. ledna ve večerních hodinách první uherskobrodský transport Cn, byl podle plánu vypraven z tohoto ghetta do Osvětimi, resp. z Bohušovic nad Ohří, vlak s označením Cr, který čítal 2 000 lidí. Většina přepravených z transportu Cn pak vyjela do Osvětimi o tři dny později transportem Cs. Stejně tak z druhého transportu Co, který přijel na severozápad protektorátu 27. ledna, se přesunula většina lidí 29. ledna 1943 na východ transportem Ct. Pro podstatnou část uherskobrodských Židů byl osudný až transport Cp, jež do Terezína dorazil jako třetí a také poslední, 31. ledna. Po jediné noci strávené v místních kasárnách se Židé vydali pěšky v pondělí 1. února se svými zavazadly

⁹⁰ Již od 24. 11. 1941 působila v Terezíně skupina povětšinou mladých Židů určená k zabezpečení objektů pro příjem lidí z blížících se transportů. Během prvního měsíce, tj. od 30. 11. 1941, bylo do ghetta deportováno 7 350 Židů. (GEBHART - KUKLÍK, ref. 70, s. 78.)

⁹¹ Po zprovoznění přípojky do ghetta přijížděly od 1. 6. 1943 další transporty přímo do Terezína. (Z rozhovoru autorky textu s Janou Šmolovou v Terezíně dne 6. 8. 2015.)

⁹² Otto Steiner (nar. 8. 7. 1893 v Rousínově), bytem Uh. Brod č. p. 814. Byl dosazen Židovskou náboženskou obcí z Prahy jako úředně stanovený přechodný správce majetku, tzv. sekvestr. V červenci 1943 odjel z Brna transportem do Terezína, odkud byl v říjnu 1944 deportován do Osvětimi. Zde zahynul. TOMEČEK - GAZDÍK - ZPURNÁ, ref. 30, s. 384.)

⁹³ Předměty určené do dražby byly dočasně uskladněny v sále restaurace Beseda Eduarda Rocha a v Lidovém domě. (MATĚJÍČKOVÁ, ref. 51, s. 70.)

⁹⁴ SOKA UH, Četnická stanice Uherský Brod, památník 1918–1945, nestr.

⁹⁵ Do Terezína bylo v době okupace posláno z protektorátu 122 transportů se 73 608 lidmi. Z toho z Moravy jich bylo 27 s 20 336 vězni. Pro srovnání s Uh. Brodem z Brna odjelo 11 transportů s 9 064 lidmi, z Moravské Ostravy 6 transportů s 3 567 lidmi, z Olomouce 5 transportů s 3 498 lidmi a z Třebíče 2 transporty s 1 370 lidmi. (VAŠEK, F. - ŠTĚPÁNEK, F. První a druhé stanné právo na Moravě (1941–1942). Brno 2001, s. 61.)

do Bohušovic nad Ohří, tentokrát na svoji nejtragičtější cestu, do transportu Cu. Na bohušovickém nádraží na ně opět čekal vlak, což některé vedlo k domněnce, že jedou tak zvaně „na lepší“ místo. 1. února 1943 bylo 1 001 vyhladovělých, ustrašených a prochladlých lidí v dobytčích vagónech a za velkého mrazu posláno do továrny na smrt.⁹⁶

Transport Cu zahrnoval asi 700 osob z okresu Uherský Brod a Uherské Hradiště. Po další selekci 2. února, nyní na vlakové rampě v Osvětimi II – Březince, bylo vybráno prozatím k dočasnému přežívání 80 mužů a 15 žen. Následnou karanténu po dobu šesti týdnů z nich přežilo v Březince asi 40 mužů a jedna žena.⁹⁷ „Pochodujeme po úzké silnici. Je vidět dobře osvětlené prostranství, teď – uprostřed války. Žádné zatemnění. Strážní věže s kulomety. Dvojitý ostnatý drát, světlomety, baráky. Stráže otevírají bránu. Procházíme. Jsme v Birkenau. Před jedním barákem nás nechávají deset minut stát. Poté jsme opuštěni dovnitř. (...) Za stoly sedí vězňové. Peníze a cennosti se mají odevzdat. (...) Registrují jména.“⁹⁸ Na příjezdové rampě v Osvětimi-Březince viděl Max Mannheimer⁹⁹ své rodiče, manželku Evu a mladší sestru Kateřinu naposledy.¹⁰⁰ U většiny jmen uherskobrodských Židů je zaznamenáno po válce smutné datum – 2. únor 1943.

Dovětkem uherskobrodských Židů byl osud nemocných, kteří nemohli odjet s transportem do Terezína. Němci je soustředili do budovy Smetanova hotelu,¹⁰¹

⁹⁶ Z počtu 1 001 bylo v Osvětimi do plynových komor přímo 2. února odesláno 783 lidí. Vybraným 155 mužům byla přidělena čísla 99637 až 99791 a 63 ženám čísla 34033 až 34095. (CZECH, D. Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939–1945. Reinbek 1989, s. 403. KÁRNÝ, ref. 86, s. 68.)

⁹⁷ BURIÁN, ref. 85, s. 91.

⁹⁸ MANNHEIMER, ref. 8, s. 31–32.

⁹⁹ Z celé rodiny přežili pouze Max a Edgar Mannheimerovi. Společně prošli Osvětimi, dne 7. 10. 1943 byli přemístěni do Varšavy k likvidaci pozůstatků tamního ghetta a od července 1944 prošli koncentračními tábory Dachau, Karlsfeld a Mühldorf. Edgar Mannheimer žil po válce ve Švýcarsku a zemřel v roce 1993 v Žürychu na leukemii. Max se v dubnu 1945, krátce před osvobozením americkou armádou, nakazil skvrnitým tyfem. Téhož roku se vrátil do Nového Jičína. Začal pracovat v kanceláři svého kamaráda, který byl pověřen převzetím velkoobchodu s ovocem a zeleninou po Němci Richterovi. Seznámil se s dcerou německého antifašisty Eiselta, Elfriedou, a společně se vystěhovali v listopadu 1946 do Bavorska. Patnáct let působil v židovských organizacích, v redakcích novin a ve spořitelně. Dalších 25 let pracoval u stavební firmy. Mimo to sepsal své vzpomínky, které byly vydány v roce 1985 a později byly přeloženy do angličtiny, francouzštiny, češtiny, slovinštiny, italštiny, polštiny, španělštiny, hebrejštiny a také do japonštiny. V roce 2012 mu vyšla v Německu další kniha *Drei Leben*. Vedle zaznamenávání vlastních vzpomínek vystavuje v galerii své obrazy. Od roku 1954 používá umělecký pseudonym Moshe Ben Jakov. Od roku 1986 přednáší na školách a šíří myšlenky humanismu. Mnoho let působil jako předseda Sdružení bývalých vězňů v Dachau, v roce 2000 obdržel čestný doktorát na Filozofické fakultě historických a uměleckých věd na univerzitě v Mnichově a v roce 2012 převzal cenu Karla IV. od Sudetoněmeckého krajského sdružení. Usiluje o smíření mezi národy. (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem (nar. 6. 2. 1920 v Novém Jičíně) v Haaru v dubnu 2013. CHOBOT, K. Max Mannheimer – jeden z mála, který přežil. *Novojičínský zpravodaj* 2008, č. 12, prosinec, s. 8.)

¹⁰⁰ Kateřina Mannheimerová zahynula s rodinou 2. 2. 1943. Její bratři Max, Arnošt a Edgar prošli selekcí a byli vybráni na práci. Arnošt v Osvětimi dostal horečku a byl poslán do plynové komory o měsíc později 7. 3. 1943. (Z rozhovoru autorky textu s Maxem Mannheimerem v Haaru v dubnu 2013.)

¹⁰¹ V budově hotelu, který stál v areálu tzv. židovny, byla po válce zřízena Lidová škola umění. V roce 2002 došlo k jejímu zbourání.

kde se o ně staraly ženy ze smíšených manželství. V studeném únorovém počasí roku 1943 byli nemocní naloženi na nákladní automobily s plachtami a přepraveni do Ostravy. Většina nepřežila cestu ani následný transport.¹⁰²

Po hromadných transportech do Terezína v letech 1941 až 1943 zůstali na Moravě k 1. říjnu 1943 pouze 1 883 Židé.¹⁰³

Závěrem

Nebýt paměti jiných, zůstaly by osudy židovské komunity na Uherskobrodsku dnes již zapomenuty, i když je to pouhých 73 let, co odjel z města poslední židovský transport. Počáteční euforie obyvatelstva z vítězství v květnu 1945 v Brodě pomalu opadla a počítali se mrtví. Bylo povražděno asi 610 uherskobrodských Židů. Na město se dívaly desítky opuštěných židovských budov, jejichž původní majitelé do nich už nikdy nevstoupili. Domů se vrátilo na 40 osob.¹⁰⁴ Svoji smrt přežili například někteří členové rodiny Brammerovy, Rothovy, Rosenfeldovy, Fuchsovy, Holzovy nebo Franklovy. Na zdech Pinkasovy synagogy v Praze je u 178 jmen obětí holocaustu, které mimo jiné odjely z uherskobrodského nádraží, uvedená domovská adresa Uherské Hradiště, u 11 Luhačovice a u 7 Bojkovice. Z celkového počtu 24 076 Židů, kteří bydleli na Moravě k 1. říjnu 1941, se jich osvobození dožilo jen 1 693.¹⁰⁵

Předložená studie nemá za cíl pouze zmapovat utrpení, které židovskou komunitu na Uherskobrodsku doprovázelo zejména v období protektorátu, nýbrž poukázat na statečnost a doslova hrdinství, které někteří příslušníci židovské obce prokázali hned od prvních dnů okupace v odbojové činnosti. Mnohé osobnosti odboje, které zahynuly spolu s ostatními v Osvětimi, nebyli až doposud nikdy zmapovány a doposud nikde nebyla zveřejněny skutečnosti z jejich odbojové činnosti. Poskytovali např. finanční prostředky či se podíleli na vytváření převáděcích kanálů na Slovensko. Studie tak doplňuje do tabulky odboje proti nacismu v letech 1939 až 1945 některá další jména lidí. Život těchto osobností v době protektorátu se nestal pouhým očekáváním toho, co přijde, ale byl naplněn snahou pomoci jakýmkoliv způsobem všemu, co mohlo přispět k útoku na německou mašinerii, postavenou na nesmlouvavé likvidaci židovského národa. Mnohé se podařilo objasnit navázáním přímých kontaktů s přeživšími příbuznými, získáním poválečných výpovědí či konfrontováním událostí, které do sebe po pečlivém probádání a srovnání mnoha pramenů zapadly a mohla tak být poprvé vytvořena alespoň částečná syntéza odbojové práce z řad Židů na Uherskobrodsku. Statečnost, s jakou mnozí i se svými rodinami čelili nastoupivšímu zlu, by se dodnes mohla pro mnohé stát příkladem.

Více než kdekoliv jinde lze právě zde odcitovat následující myšlenku: „... z historie duchovní kultury lidstva je známo, že tam, kde je společnost ekonomicky

¹⁰² BURIÁN, ref. 85, s. 91–92.

¹⁰³ BARTOŠ, ref. 14, s. 204.

¹⁰⁴ Podle záznamu četnické stanice se ze 650 občanů Uh. Brodu vrátilo na 40 osob. Naopak v Pamětní knize města Uh. Brodu je počet obětí rasové perzekuce vyjádřen vyšším číslem 647. (SOKA UH, Četnická stanice Uherský Brod, památník 1918–1945, nestr. Srov. BARTOŠ, ref. 10, s. 269, 340.)

¹⁰⁵ VAŠEK, F. – ŠTĚPÁNEK, ref. 95, s. 61.

*a sociálne rozdelená, vzniká na jednej strane nenávisť, závisť a na druhej pýcha, bezcitnosť. Jsou to emoce, které nevěští nic dobrého....*¹⁰⁶ Ano, lidé byli, jsou a budou i nadále společensky rozdělení, každý hledá v sobě ospravedlnění svých skutků, každý hledá pomyslně svého boha, před kterým by se mohl za své činy ospravedlnit. Je mu zcela jedno, k jakému se bohu přimkne. Stává se z něho zločinec. Dějiny 20. století se staly mimo jiné i dějinami genocidy židovského národa. Jak se dá zločinnost zastavit? To zůstane navždy nezodpovězenou otázkou.

Počet slov: 13128
Počet znakov vrátane medzier: 82857

¹⁰⁶ MACKOVÁ, M. Paradigma osobnosti v slovenskom kultúrnom priestore. Žilina 2014, s. 30.